

SZENT ISTVÁN EGYETEM  
GAZDASÁGI, AGRÁR- ÉS EGÉSZSÉGTUDOMÁNYI KAR  
TESSEDIK CAMPUS  
Gazdaság- és Társadalomtudományi Intézet

Tudományos Diákköri Dolgozat

**EGYES NEMZETI ÉRTÉKEINK SORSA ÉS A KÖLCSONÖS MEGFELELTETÉS**

Készítette:

Rákóczi Attila

II. évfolyamos Vidékfejlesztési agrármérnök MSc hallgató

Konzulens:

Dr. Karácsonyi Péter

főiskolai tanár

Szarvas

2011

## Tartalomjegyzék

|                                                                        |           |
|------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>Bevezetés .....</b>                                                 | <b>3</b>  |
| <b>1. Célmeghatározás .....</b>                                        | <b>5</b>  |
| <b>2. Irodalmi áttekintés .....</b>                                    | <b>6</b>  |
| 2.2. A gémeskút .....                                                  | 6         |
| 2.2.1. A gémeskutak története, fogalma, szerkezete .....               | 6         |
| 2.2.2. A gémeskutak kulturális szerepe .....                           | 8         |
| 2.2.3. Gémeskutak a jelenben, és a jövőben.....                        | 10        |
| 2.2.4. A gémeskút, mint közösségi védett tájelen .....                 | 12        |
| 2.3. Az EU Közös Agrárpolitikájáról általában.....                     | 13        |
| 2.3.1. A kölcsönös megfeleltetés (KM).....                             | 14        |
| 2.3.2. A Jogszabályban Foglalt Gazdálkodási Követelmények (JFGK) ..... | 16        |
| 2.3.3. Az ellenőrzés és a jogkövetkezmények .....                      | 21        |
| 2.4. A Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot (HMKÁ) .....         | 21        |
| 2.4.1. A HMKÁ-ra vonatkozó részletes előírások .....                   | 22        |
| 2.4.2. A HMKÁ rendelet 2010. évi módosítása .....                      | 23        |
| <b>3. Anyag és módszer .....</b>                                       | <b>25</b> |
| 3.1. Az állapotfelmérés célja .....                                    | 25        |
| 3.2. Az állapotfelméréshez használt anyagok, eszközök .....            | 25        |
| 3.3. Az állapotfelmérés módszere.....                                  | 27        |
| 3.4. A kiértékelés módszere.....                                       | 29        |
| <b>4. Eredmények és értékelésük .....</b>                              | <b>31</b> |
| 4.1. „D” kategóriás minősítésű gémeskutak és jellemzésük.....          | 31        |
| 4.2. „C” kategóriás minősítésű gémeskutak és jellemzésük.....          | 32        |
| 4.3. „B” kategóriás minősítésű gémeskutak és jellemzésük.....          | 33        |
| 4.4. „A” kategóriás minősítésű gémeskutak és jellemzésük.....          | 34        |
| 4.5. A felmérés eredményének összértékelése .....                      | 35        |
| 4.6. Az eddigi ellenőrzések tapasztalatai .....                        | 36        |
| 4.7. Javaslatok.....                                                   | 38        |
| <b>5. Összefoglalás.....</b>                                           | <b>40</b> |
| Függelékek.....                                                        | 42        |
| Irodalomjegyzék .....                                                  | 43        |
| Felhasznált jogszabályok .....                                         | 47        |
| Ábrajegyzék, táblázatjegyzék .....                                     | 48        |
| Köszönetnyilvánítás.....                                               | 49        |

„Nemzeti múltunknak vannak századai, amelyekből  
egy sort nyelvünkön nem vagyunk képesek felmutatni,  
míg ugyan azon századból magas műveltségi állapotot  
tanúsító számos műemlékünk maradt ránk. Minden ilyen  
nemzeti műemlék elenyésztetével tehát nyilván történelem-  
könyvünk egy-egy lapja szakadt ki!  
A legjelentékenyebb és legrégebb műemlékek a tárgy természeténél  
fogva építészetiek.”

/Ipolyi Arnold/

## Bevezetés

Tudományos diákköri dolgozatom célja a gémeskút, mint az egyik magyar agráreszközünk, agrár-kultúrtörténeti értékünk múltjának, jelenének áttekintése, és jövőbeni sorsának lehetséges alakulása az Európai Unió új szabályozásának bevezetése következtében.

Magyarország alapvetően agrárberendezkedésű ország. Fekvéséből, adottságaiból adódóan az agrártermelés (növénytermesztés, állattartás, állattenyésztés, mező-, és erdőgazdálkodás, halászat) évezredes múltja tekint vissza. Az évezredek, évszázadok során a termeléssel foglalkozó ember szoros kapcsolatban állt az őt körülvevő természettel és környezettel. Ez a kapcsolat bizonyos fokú adaptációt is jelentett, de számos esetben a termelés mennyiségének növekedéséhez alakítania is kellett a környezetét a gazdaságnak. Új termelési eszközöket fedezett fel és használt, melyek megkönnyítették a mindennapi igen kemény munkáját. Mindazonáltal, ezen különféle eszközök hozzájárultak mind a mennyiségi, mind a minőségi termelés növekedéséhez. A kézi, és állati szerszámokon kívül gépeket, építményeket emelt, melyek a tájba épülve új tájképet meghatározó elemként jelentek meg a természetes környezetben, mint épített környezeti elemek. Ilyen épületek, eszközök a teljesség igénye nélkül a vízi-, száraz-, és szélmalomok, a gabonátároló épületek, istállók és a különböző szerkezetek, melyek a kültéri állattartás meghonosításához szükséges eszközök, mint például a gémeskutak (Rakonczai, 2006).

Mivel országunk jelentős területe áll folyamatosan mind a mai napig az agrártermelés „hatása” alatt, ezért az ott folyt, illetve folyó munkálatok (technológia, épületek, szerkezetek) nagyban befolyásolják az ország „képét”, kinézetét. A történelem, és így az agrár-történelem által a jelenlegi generációra hagyott emlékek, kultúrtörténeti értékek, igen jelentős befolyással bírnak a jelenben is az ország arculatára. Ha végiggondoljuk, megszámlálhatatlan (mű)emlékünk van ebből az ágazatból, melyek már most országos védettség alatt állnak, főleg műemlék jellegük miatt. Ez igaz az egyszerű paraszti tájházaktól kezdve, a különböző gép-, és mezőgazdasági múzeumokon keresztül, a komoly gőzmalmi épületkomplexumokig. Ezen épületek az országos védettségen kívül Európai Unió, vagy akár világörökségi védettség alatt is állnak (Szelekovszky, 2005).

Kutatásom főszereplője azonban egy talán sokak számára észrevétlen, egyszerű agráreszköz, a gémeskút. Nem is gondolná az ember, hogy ez az első ránézésre egyszerűnek tűnő szerkezet

mekkora találmány volt a maga korában. Már kisgyermek korom óta rajongok a látványától, és varázslattal tölt el mind a mai napig, ha a közelébe kerülök valamelyiknek. Ez a vonzalom és a foglalkozásomból eredő lehetőség indított el abban az irányban, hogy most, amikor igazán oda kell figyelniük rájuk, most amikor veszélybe került a létük, egy kutatási téma középpontjába állítsam a gémeskutakat.

Alapvetően a legeltetés, külterjes állattartás meghonosítása miatt volt szükség egy találmányra, mely lehetővé tette, hogy a hatalmas legelőkön, ahol folyó-, és állóvíz sem volt, a legelő állatoknak, és a rájuk vigyázó embereknek hűsítő vizet szolgáltatasson. A feltalálásuk után gomba módra terjedtek el, és ami igazán érdekes, hogy csak Európa ezen vidékén, a Kárpát-medencében. Évszázadokig használták őket, és amelyik tönkrement, azt felújították. Az alapvető funkciójukon kívül lassan és észrevétlenül beépültek a tájba, és meghatározó, markáns jelként lettek részei a magyar puszta képének. Azonban, ahogy a technikai fejlődés elérte ezen ágazatot is, megpecsételődött a sorsuk (Fehér, 1938). Ugyanis, most már egyszerűbb egy kutat fűrni bárhová, és egy benzinmotoros szivattyúval működtetni, mint egy mély és széles kútgyödröt ásni, azt kitéglázni és hozzá egy vízkiemelő szerkezetet is építeni.

Azonban ebben az időben lépett be az Európai Unió Közös Agrárpolitika egyik szabályozási rendszerének jelentős módosítása, ami Magyarországon azt jelentette, hogy az egyik betartandó kritérium sorában belépett az országra alapvetően jellemző tájképi elemek (kunhalmok, gémeskutak) megőrzésének kötelezettsége. Így az agrár-szabályozási, és támogatási rendszeren belül teszi védetté, és az utókor számára megőrzötté ezeket a már lassan csak kultúrtörténeti emlékeket. Azt hogy milyen eszközökkel végzi ezt a közösség, és miért tartja fontosnak az unió polgárai számára védettnek nyilvánítani a magyar gémeskutakat, és ez a folyamat milyen terhet ró a magyar gazdálkodók számára, és milyen eredményekkel jár, ezt a dolgot fogja bemutatni az olvasói számára.

## 1. Célmeghatározás

Tudományos diákköri dolgozatom, és így kutatási munkám céljai a következőkben foglalható össze:

1. Egyes nemzeti értékeink, agrár-kultúrtörténeti emlékeink, így a gémeskutak, mint a magyar tájképet alapvetően meghatározó elemek megőrzésére, fokozott védelmére való felhívás, melyet úgy valósítok meg, hogy végigtekintem a történetét, jelenlegi és jövőbeli sorsát.
2. Az Európai Unió Közös Agrárpolitikája egyik szabályozási eszközének, a kölcsönös megfeleltetésnek, és elemeinek részletes bemutatása, különös tekintettel a támogatási összegek teljes mértékű kifizethetőségéhez szükséges régi, és új kritériumok betartása: a tájelemek védelme.
3. Az előző két célomhoz fűződő, a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal által 2010-ben végrehajtott gémeskutak állapotfelmérése során kapott Békés megyére vonatkozó adatok részletes közlése, tételesen kitérve a különböző kategóriájú gémeskutak jellemzőire és darabszámaira.
4. A felmérés során kapott eredmények összértékelése, tájegységekkel, területi-hasznosításokkal való összefüggésének vizsgálata, valamint a kapott eredmények szignifikancia vizsgálata a területek hasznosításával. Az utóbbi vizsgálat eredményéből azt a feltételezésemet szeretném bebizonyítani, hogy a jelenben is jó állapotú gémeskutak nem azért vannak tökéletes állapotban, mert az azt használó gazdák tájképi szempontból őrizték meg, hanem, mert mind a mai napig az alapvető funkciójukban használják azokat. Ez azért nagyon fontos, mert ezzel az eredménnyel láthatjuk, hogy mennyire vagyunk felkészülve ezen uniós elvárásnak, és hol van szükség az információk eljuttatására a gazdálkodó lakosság részére.
5. Végül, de nem utolsó sorban célom, hogy javaslatot tegyek a felmérés során kapott eredmények további felhasználására, megvizsgálom az új szabályozás gyengeségeit, hiányosságait, és további célom a gazdálkodó lakosság információkkal történő mind szélesebb ellátása, szemléletformálás.

## 2. Irodalmi áttekintés

### 2.1. A gémeskút

#### 2.2.1. A gémeskutak története, fogalma, szerkezete

A mezőgazdálkodás egyik ága az állattenyésztés, állattartás. Évszázadok óta azok a területek, melyek rosszabb minőségűek, esetleg kedvezőtlen adottságúak (mondjuk fekvésük miatt), nem szántóként, hanem kaszálóként, legelőként hasznosítja az azt művelő ember. Az állattartás, főleg a kültéri, rideg állattartás több évszázados múltra tekint vissza országunkban. A Kárpát-medence a folyószabályozások előtt, szinte állandó vízborítású, egybefüggő területként nézett ki. Ezen részeket csakis legeltetéssel tudták hasznosítani. Ez volt az egyik alapvető ok a legeltetési állattartás elterjedésének. A másik, hogy költséghatékonyság, munkaerő igény, befektetési volumen szempontjából a legkedvezőbb ezen gazdálkodási forma (Enyedi, 1964).

Van azonban a jó minőségű, bő hozamú fűtermésen kívül még egy alapvető feltétele a legeltetésnek, ami nem más, mint az ivóvíz. Az előzőekből kifolyólag a régi időkben azon területek jöhettek szóba legeltetés szempontjából, melyek folyó-, vagy állóvíz közvetlen közelében terültek el. Stratégiai fontosságú volt ez a kritérium, hiszen a tűző napon, forró nyári időkben legelő állatokat legalább délben meg kell(ett) itatni. Ez az előbb említett XIX. század első felére eső folyószabályozási időszak előtt túl nagy gondot nem jelentett, hiszen az Alföld jelentős részén állandó, vagy időszakos vízfolyások, vagy vízállások jellemzőek voltak. Azonban, miután az ország döntő része a víz szempontjából szabályozva lett, és a legelő állatállomány koncentrációja növekedni kezdett, megoldást kellett találni a „vízhiány” enyhítésére, a hatalmas kiterjedésű legelőkön (Szabadfalvi, 1970).

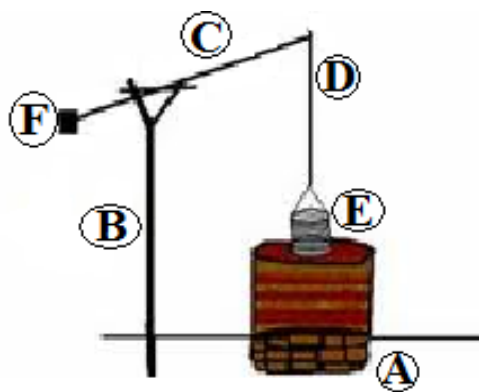
Főleg ezen időszakban, de már az ezt megelőző időkben is, kezdtek a pásztorok, juhászok, gulyások, kondások, víznyerő kutakat ásni a legelő területek magasabb, frekvenciált részeiben, a terület nagyságokat figyelembe véve, a kutak számának ésszerű kialakításánál. Ezek az ásott, és különböző anyagokkal kibélelt kutak nagy jelentőséggel bírtak, hiszen a meleg időszakokban is meg tudták itatni távol mindentől a legelőkön a marháikat, juhaikat, lovaikat, disznóikat (Fehér, 1938).

Kezdetben különböző megoldásokat használtak a kútban lévő víz felszínre hozására. A legáltalánosabb az volt, amikor kötelet kötöttek egy vödörre, és azt leengedve a kútba, húzták fel a vizet. Ezzel a megoldással több probléma is adódott. Az egyik, hogy nagy erő kifejtésére volt szükség több száz liter víz kitermeléséhez, ami a több száz állat megítatásához kellett. A másik, bár minden legeltető számára fontosak voltak a kutak, és rendkívüli módon vigyáztak rájuk, mégis

sokszor előfordult, hogy eltűntek a vödörök, megrongálódtak a kötelek, vagy egyszerűen mindenestől beleesett a kútba a vödör és a kötél. Így mire a másik csoport állat odaért, már gondot jelentett az azonnali itatás. Ezeken belül mégis a legnagyobb terhet az jelentette, hogy közvetlen kézi erővel, áttételek nélkül kellett felszínre hozni a vizet. Ennek megoldására pattant ki az isteni szikra az egyébként is csavaros gondolkodású parasztember fejéből, és feltalált egy olyan vízkiemelő szerkezetet, melyet a kútgödör szélére emelt, és az alapvető funkcióján kívül, távolsági jelző szerepet is betöltött, ugyanis a távolból már fel lehetett ismerni, és rá lehetett találni a víznyerő helyre. Ez nem volt más, mint a gémeskút (Cs. Sebestyén, 1934).

A gémeskút olyan kút, amelyből a talajvíz kiemelését a kétkarú emelő elvén működő, a föld felszíne felett található szerkezet szolgálja. A gémeskút szerkezete a legelterjedtebb kútszerkezet a magyar nyelvterületeken. A földbe ásott *kútgödörből* (**A**), a kétkarú emelő elvén működő szerkezet emeli ki a vizet. Részei: a földbe mélyített *ágas* (**B**) (gyakran élő fából kialakítva), melynek villásra vagy csapoltra kiképzett végébe vastengelyt erősítettek, e tengelyen forog az emelő szerepét betöltő *gém* (**C**). A kútgödör fölé nyúló végére erősítik a vödörtartó rudat, *ostort*, *kútostort* (**D**), amelyen az abronccsal erősített *favödör* (**E**) függ. A vízzel telt vödör súlyának egyensúlyozására a gép másik végére kő vagy fatuskó nehezéket, *koloncot* (**F**) erősítenek (1. ábra; 2. ábra) (Fehér, 1938).

1. ábra. A gémeskút szerkezete



2. ábra. Gémeskút a pusztában



A legtöbb vidéken a gémeskutat az udvarban készítették, de több faluban vagy annak határában voltak közös használatú gémeskutak is. Nagyobb vízfogyasztású helyeken (pl. legelőkön) iker gémeskutat is készítettek, ahol a szokásosnál nagyobb kútgödörből két gémeskút segítségével merték a vizet. A gémeskút az egész magyar nyelvterületen elterjedt, sok helyütt a legutóbbi évtizedekig az egyetlen víz húzó szerkezet volt, uralkodó kúttípus egész Közép- és Kelet-Európában (Tálasi, 1936).

## 2.2.2. A gémeskutak kulturális szerepe

Ahogy a bevezetésben már érintettem, a gémeskutak elterjedése nagymértékű volt a folyószabályozások után, olyannyira, hogy nehéz volt az országnak olyan szegletét találni, ahol nem volt fellelhető. Ennek a legfőbb oka az egyszerű működése, olcsó kialakítása volt. Egyszerre volt egyszerű, ugyanakkor nagyszerű szerkezet. Mivel a magyar pusztában mindenütt megtalálhatóak voltak, ezért lassan a természetes táj részévé is váltak. Így az előzőek következtében szinte minden művészeti ág megjeleníti a gémeskutat, hol középpontba állítva, hol kiegészítő motívumként. Ennek következtében ott volt és van a magyar vidékről, magyar tájról, pusztáról szóló művészeti alkotásokban, legyen az festmény, vers, költemény, hímzés vagy egyéb kézzel fogható népművészeti alkotás.

Ady versében a Tisza-partonban a civilizátlanság egyik jelképe a gémeskút. Pontosabb lenne úgy fogalmazni, hogy a kulturálatlan környezetet írja le vele más jellegzetes tájelemekkel együtt. Ezt jól érzékelteti a Tisza-parton terpeszkedő világ leírása: „*Gémes kút, malom alja, fokos, / Sivatag, láрма, durva kezek, / Vad csókók, bambák, álom-bakók.*” Mintha leltár készült volna a magyar elmaradottság jellegzetes kellékeiről (MEK, 1999).

Talán Ady sem gondolta, hogy ezen leírt jellemző tájképi elemek, melyekkel az elmaradottságot próbálta szemléltetni, egyszer a XXI. század közös Európájában törvény által közösségi védettséget fognak élvezni.

Petőfi Sándor valósággal „fölfedezte”, népszerűsítette az Alföld szépségeit. Nemcsak mint leírásra alkalmas tájat, hanem mint szeretetének tárgyát is. Nem csoda, hiszen a szülőföldje volt. Az alföld című versében a következő sorokat írja: „*Délibábos ég alatt kolompol/Kis-Kunságnak száz kövér gulyája;/Deleléskor hosszú gémű kútnál/Széles vályú kettős ága várja.*” (Badics, 1906). A „róna mosolyog”, a gémeskút „vár”, a búza „ringatózik” és még a mozdulatlan nád is „meglebben” a szélről. Telis-tele van megszemélyesítésekkel.

Arany János elbeszélő költeményeiben a pusztai táj természetes tartozéka a gémeskút. A költőkön, írókon kívül számos festőt is megihletett a magyar táj. Tanyák, tanyaudvarok, puszták és ezekben mindig központi elem a gémeskút. Talán ezen művészeti értékek miatt lett európai oltalom alá helyezve.

A gémeskutaknak további érdekes funkcióik is voltak az itatás megkönnyítésén kívül. Különösen az Alföldön volt szokásos, hogy a gémeskút feleresztésével jelezték a látótávolságra legeltető pásztoroknak a delelés, itatás, az étkezés idejét (hírközlés). Az alföldi tanyavilágban hasonló módon tudatták a napszámosokkal, mezei munkásokkal, hogy elérkezett a déli étkezés ideje, menjenek a tanyára (3. ábra.). A múlt században a kútgém állásáról messziről tudta a betyár, hogy pandúrok

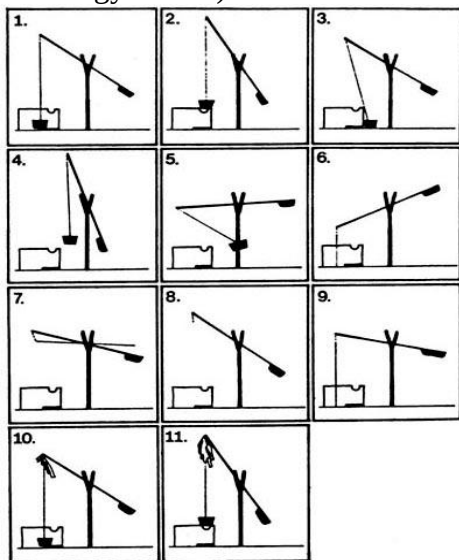
tartózkodnak a csárda környékén. Kikapós menyecskék szintén a kútgémmel adták tudtul, hogy távol van a gazda (Szendrey, 1941).

Külön csoportba sorolhatók a tárgyak helyzetével, mozgásával üzenő jelek. A kútgémmel való híradást már Herman Ottó is megemlítette: „A legrégibb magyar telegráf a gémeskút”, amellyel különösen a betyárvilágban sűrűn éltek a betyárok, és a pártolóik. A gép különféle állásának jelentősége volt. A kútgém állásáról messzire tudta a betyár, hogy pandúrok tartózkodnak a csárda környékén. Említi a hortobágyi népdal is:

*„Lebocsátva látom a kútgémet, Elment már a csárdából a német, Csaplárosné nyissa ki az ajtót, Kilenc jerkét hajtottam, meg tokját.”*

A 19. század első felében, amikor még kevesebb gémeskút volt a legelőkön - mert többnyire élő vizekből és sírkutakból itattak -, ún. *látófák* szolgáltak a jelzések leadására. Ezek szerepe az 1860-as évektől csökkent, de itt-ott a Tiszántúlon napjainkig fennmaradt az emlékük. Nádudvaron a *látófa* 5-6 méteres, földbe állított fenyőgerenda volt, amire mint létrára mászott fel a jelezni kívánó pásztor, s amelynek tetejéről belátta a határt. Amikor a látófán álló ember botra tett kalapot emelt, a pásztorok már tudták, mehetnek delelőre, ebédre és itatásra. A kiskunsági homokbuckák között és a bihari síkság nádas, rétes legelőin régebben lecsonkolt ágú faoszlop állt a pásztortanyákon (Szabadfalvi, 1981).

**3. ábra.** A gémeskúttal adott jelek (*forrás:* <http://karpatmedence.net/targyneprajz/gazdalkodas/226-hortobagyi-kutak>)



Az ábrán látható gémeskút-állások a Hortobágyi kutakról (2011) szóló cikk alapján a következőket jelentik:

1. A kútgém fel van eresztve úgy, hogy a vízmerő dézsa a kút állójára van téve. Jelentése: vigyázz, hivatalos ember érkezett (pusztagazda, mezőőr, olvasó bizottság, csendőr).

2. A kútgém fel van eresztve, a vízmerő dézsa a kifolyó csatornán áll. Jelentése: hajtsák a jószágokat az itatóhoz.
3. A kútgém fel van eresztve, a vízmerő dézsa a káva mellett kívül a földre van letéve. Jelentése: Elkészült az ebéd, jöjjetek ebédelni. (Ezt a jelzést csak ősszel és tavasszal alkalmazták, amikor egész nap legelt a nyáj.
4. A kútgém fel van eresztve úgy, hogy a dézsa a magasban szabadon lóg. Jelentése: Nagy baj, szerencsétlenség történt (jószágkár, emberhalál). Amikor ezt meglátták azonnal siettek a szomszédos legelőkről segítséget nyújtani.
5. A kútostor a dézsával a kútágasba vert szögre van akasztva. Jelentése: a gulyába, vagy a ménesbe befogadott idegen jószágot sürgősen el kell tüntetni, mert keresik, vagy megérkezett az olvasó bizottság.
6. A vízmerő dézsa teljesen bele van nyomva a kútba. Jelentése: vigyázz, látogató gazdák érkeztek, ha nem a saját lovadon ülsz, cseréld át a magadéra. Ezt csak a csikósok ismerik.
7. A dézsa nincs a kútostoron, ez pedig fel van téve az ágasra. Jelentése: a kút vize nem iható, mert valaki beleölte magát, vagy jószág fulladt bele.
8. A kútgém felengedetten áll dézsa és kútostor sincs rajta. Jelentése: a kút rossz, beomlott, vagy vize nem jó. Ne gyere a közelébe sem.
9. A kút koloncára szűr van terítve, a gém vízszintes helyzetben áll. Jelentése: a számadó nem tartózkodik a legelőn, haza, vagy a csárdába ment.
10. A vízmerő dézsa a kút állóján van, a kútgém hegyére női kendőt, vagy kötényt kötöttek. Jelentése: rideg nő tartózkodik a pásztorszálláson. Elvégezte a pásztorok ruhájának mosását, foltozását és hajlandó szerelmi szolgáltatásokra is.
11. A vizesdézsa a kútkáva tetején áll, a kútgém hegyére rossz szűr van akasztva. Jelentése: megérkezett az ócskás. Vette a bőrt, hullott szőrt, gyapjút és pipaszárat, rámás tükröt, bicskát, bajuszpedrőt árult.

### 2.2.3. Gémeskutak a jelenben, és a jövőben

A jelenben azt tapasztalhatjuk, hogy egyre kevesebb gémeskutat lehet látni a magyar pusztában. Ennek legfőbb oka abban keresendő, hogy újabb technikai korszak köszöntött be a mezőgazdaságban. Ennek következtében már nem ásnak kutakat, ami rendkívül nagy munkaigénnyel bírt és kiemelkedő szaktudást igényelt. Amióta a technika lehetővé teszi, a kútfúrás technológiáját alkalmazzák a vízkitermelés segítésére. Így az idő és munkaigényes ásás helyét, gépi fúrás, és a vízkiemelés szempontjából a gémeskutak helyét a szivattyúk vették át. Mindezek

következtében néhány kivételes, és műemlék jellegű kutat figyelembe véve a gémeskutaknak bealkonyult (4. ábra.).

**4. ábra.** A legelőn az itatónál a gémeskút helyét felváltó fűrott kút



Talán az utolsó pillanatban következett be a váratlan fordulat, amikor is a kölcsönös megfeleltetés részévé váltak a gémeskutak, és a magyar tájra jellemző tájelemnek nyilvánították ki. Ennek következtében azon mezőgazdasági termelők, akik közvetlen támogatást igényelnek, továbbá a területükre gémeskút esik, törvény általi kötelezettségük a kút állapotának megőrzése.

Ha nem jött volna az új szabályozás és a közösségi védelem, akkor nyugodt szívvel kijelenthetnénk, hogy néhány kivételtől eltekintve, ahol még az elmaradottság miatt maradt meg, vagy, mert muzeális, bemutató darabként rekonstruálták, rövid időn belül eltűnt volna a magyar pusztáról ez az egyik nemzeti jelképünk. A bevezetett jogszabályon túl ez vízkiemelő szerkezet, mint a magyar táj nélkülözhetetlen látképi eleme, kivívta magának azt a kiváltságot, hogy majdan, ha Magyarország az euró övezet tagja lesz, és jogosult lesz euró éremék nyomására, akkor a 10 centes érmének az oldalán fogja hirdetni az utókor számára a halhatatlanságát (5. ábra.).

**5. ábra.** A tervezett magyar 10 cent eurós (forrás: <http://ehuro.uw.hu/talcak.html>)



#### 2.2.4. A gémeskút, mint közösségi védett tájelem

Az uniós követelményeknek megfelelően kiemelten fontos feladat a táj jellegzetes elemeinek megőrzése, védelme. Így a közösségi kötelezettségeknek megfelelően Magyarországon a védendő tájképi elemek körébe 2010-ben bekerültek a gémeskutak. Fontos kiemelni, hogy a gémeskútra vonatkozó előírás nem tartalmazza a kút műszaki állapotának javítását, kizárólag a kút kiindulási állapotának megőrzését írja elő. Tekintettel arra, hogy az előírás lényege a gémeskút - mint tájképi elem - megőrzése, ezért nem feltétel, hogy a kutat üzemeltesse a gazdálkodó. Az ellenőrzések alapja, hogy a kutak GPS koordinátái feltüntetésre kerültek a Mezőgazdasági Parcella Azonosító Rendszerben (MePAR)<sup>1</sup> (Túri, 2010).

---

<sup>1</sup> Mezőgazdasági Parcella Azonosító Rendszer, melyet a FÖMI kezel és tart naprakészen. Ez az adatbázis az alapja a SAPS-os területalapú támogatások uniós kifizethetőségének. Ezen felület segítségével igénylik a gazdák a támogatást, és a SAPS-os ellenőrzések alapja is a MePAR.

### **2.3. Az EU Közös Agrárpolitikájáról általában**

A fenti idézet egy régi magyar paraszti mondás, amely annyit tesz, hogyha a gazdálkodó nem jár utána kötelezettségeinek, feladatainak, akkor azok nem is fognak időben teljesülni. Ebből kiindulva tudományos diákköri dolgozatom másik feladata és küldetése, hogy a mezőgazdasággal foglalkozó termelők számára, áttekintő, figyelemfelkeltő iratként funkcionáljon és felhívja a figyelmet a „jó gazda gondosságára”, kötelezettségeinek teljesítéséhez. A dolgozat terjedelme miatt természetesen nem tudunk benne mély részletekbe merülni, viszont a mezőgazdaságban, napjainkban szokásos kifejezéseket és rövidítéseket bemutatja. A dolgozat ezen részében tételesen felsorolásra kerül azon kritériumok összessége, melyek betartása minden termelő számára kötelező, aki közvetlen támogatást igényel, és melyek betartásával egyaránt hozzájárulnak saját vállalkozásuk sikeres működéséhez, valamint az egészséges agrárkörnyezet kialakításához, egészséges élelmiszerek előállításához, a tisztább és egészségesebb vidék megteremtéséhez. A betartandó kötelezettségek kiterjesztése következtében beépült a tájelem, mint fogalom a jogszabályokba. Ezen tájelemek megőrzése is egy fő cél az Európai Unió részéről.

Magyarország Európai Unió csatlakozásával gyökeres változások álltak be a társadalmi és gazdasági élet minden területén, így a mezőgazdasági szektorban is. Még a csatlakozási tárgyalások idején az egyik, és talán a legfontosabb kritérium, az európai jogrendszer átvétele, beépítése a hazai jogszabályokba, vagyis a jogharmonizáció. Ezen adaptációs folyamat az agrárszabályozási rendszert is mélyen érintette. A szabályok módosításának az egyik oka, az Unió Közös Agrárpolitikájához való csatlakozás, és az ezzel együtt járó támogatási, szabályozási, és rendtartási rendszerek összessége. A harmonizáció eredményeképpen a csatlakozás idejére nagyrészt beépültek az agráriumot érintő uniós jogszabályok a magyar jogrendbe, és országunk alkalmassá vált az európai mezőgazdasági, és vidékfejlesztési cél eléréséhez. A szabályozások egyik része, valamint az új szabályok folyamatosan, mind a mai napig meghatározzák a magyar agrárjogszabályok kialakítását.

Az Európai Unió egyik legnagyobb erőt, és forrást igénylő tevékenysége a mezőgazdasági termelés szabályozása, a mezőgazdaságban dolgozók életfeltételeinek, jövedelem helyzetének javítása, valamint ezeken keresztül környezet védelme, a vidék fejlesztése. Ezen feladat megoldáshoz a közösséghez tartozó országok 1962-ben kezdték meg a Közös Agrárpolitika, vagyis a KAP működtetését (Halmai, 2001).

A korábban említetteken túl a KAP célja, mezőgazdasági termelés, termelékenység növelése, a megfelelő mennyiségű és minőségű élelmiszer ellátás, a piacok stabilizálása. A Közös Agrárpolitikán működése közben, az évek során a mezőgazdasági termelés és piac sajátosságai

miatt számos reformot kellett végrehajtani. A legutóbbi és talán minőségileg a legfőbb reform az 1997-ben bevezetett Agenda 2000 nevű reform. Ennek következtében a mennyiségi szabályozásokon túl, minőségi paramétereket is bevezettek a KAP-ba. Ilyenek az agrár-környezetvédelmi intézkedések, erdősítések, korai nyugdíjazás (Kristensen and Primdahl, 2006). Mind ezek mellett kialakult a KAP második pillére a vidékfejlesztés, mint fő stratégiai irány (Márton, 2002).

Magyarország csatlakozásának, valamint az EU-ból jövő támogatások folyósításának alapfeltétele volt, hogy az ország létrehozza a kifizető ügynökségét. Ezen kritérium teljesítéseként jött létre a 81/2003 (VI. 7.) Korm. rendelettel a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal. Az MVH feladata az EU-ból érkező, KAP-ból, valamint a nemzeti forrásból származó mezőgazdasági, és vidékfejlesztési támogatások kiírása, ügyintézése, ellenőrzése, kifizetése, az irányító hatóság (VM) felügyelete mellett (MVH, 2011). A kifizető ügynökség mellett meg kellett határozni a támogatási formát is, hogy farm alapú (SPS), vagy területalapú támogatási rendszert (SAPS) szeretnénk igénybe venni. Magyarország a SAPS-ot választotta (Euvonal, 2011).

Az EU területén, így a Magyarország területén agrártermeléssel foglalkozó támogatást igénylő gazdálkodókra a jogszabályokból adódóan egy egységes szakmai követelményrendszer vonatkozik, melyet a KAP 2003-as újabb reformja vezetett be. Ezen követelményrendszer összessége a kölcsönös megfeleltetés (KM). A KM több lépcsőben 2004-től folyamatosan került bevezetésre és a folyamat eltart egészen 2013-ig. Ezen rendszer felépítését és működését mutatja be dolgozatunk ezen része. Másfelől a KM előbb említett 2011-es bővülése, valamint a Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot kritériumainak kiegészítése eredményeképpen a követelmények sorába bekerült a gémeskutak és kunhalmok, mint tájelemek megőrzésének a feladata.

### 2.3.1. A kölcsönös megfeleltetés (KM)

Magyarországon az Európai Unió csatlakozással számos közösségi támogatási forrás vált elérhetővé a mezőgazdasági termelők számára. Az uniós pénzek eléréséhez a gazdáknak különféle előírásokat, illetve kötelezettségeket kell teljesíteniük. Ezek közé tartozik a kölcsönös megfeleltetés (KM), angol néven Cross Compliance (CC), szabályzórendszere is (Magyar Agrárkamara, 2009).

A Közös Agrárpolitika stratégiai célkitűzéseinek a gyakorlati megvalósításához, a mezőgazdaság versenyképességének erősítéséhez, a biztonságos élelmiszer-előállításához, a környezet védelméhez, a vidéki térségek jövedelemtermelő képességének javításához hozzájárul a kölcsönös megfeleltetés feltételrendszere. A termelő a „rendes” gazdálkodásával olyan közösségi javakat állít elő, melyeket

az európai lakosság egésze élvez. A „közösségi munkát” az unió évente több mint 300 milliárd Ft-tal honorálja Magyarországnak. A KM alátámasztja a támogatások igénybevételének jogosságát, elosztatva az uniós agrártámogatásokkal szemben tapasztalható közösségen belüli és nemzetközi aggályokat. A vidéki élet megbecsülésének helyreállítása, a magyar vidék megerősödése a közösség közös érdeke. Ennek eléréséhez elengedhetetlen, hogy a magyar gazdálkodók maximálisan igénybe tudják venni a számukra elérhető közösségi támogatási formákat, amelyek a mezőgazdasági tevékenység jövedelmezőségét jelentősen érintik. A támogatások lehívásához nélkülözhetetlen a feltételrendszer pontos és alapos ismerete, hiszen a kötelezettségek be nem tartása a támogatási összegek csökkentését jelentheti, illetve súlyosabb esetekben akár a támogatási rendszerből való kizárást is maga után vonhatja. A KM rendszerének kialakításával és alkalmazásával az uniós és hazai jogalkotó szervek célja nem a termelők büntetése, a támogatás mértékének csökkentése. Sokkal inkább a helyes gazdálkodási eljárások, módszerek elterjesztése, a környezetkímélő és környezettudatos agrártermelés gyakorlatának ösztönzése, a szabályokat betartó termelők körének évről-évre történő növelése (Wilson, 2008).

A kölcsönös megfeleltetés, mint egységes szakmai követelményrendszer több lépcsőben kerül(t) bevezetésre. 2004-től a Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot előírásai, 2009-től HMKÁ plussz 9 kritérium, 2011-től az előzőeken túl további 6 kritérium került bele a rendszerbe, majd 2013-tól további 2 kritériummal bővül a követelmények köre (FVM, 2008).

Tehát a kölcsönös megfeleltetés egy komplex ellenőrzési és szankcionálási rendszer, melynek lényege, hogy a közvetlen kifizetések és bizonyos vidékfejlesztési, illetve borpiaci támogatások kedvezményezettjeként nyilvántartott mezőgazdasági termelőket az ellenőrzési rendszer követelményein keresztül ösztönzi arra, hogy a tevékenységükre vonatkozó különböző szabályokat (környezetvédelmi, állatjelölési, állatvédelmi stb.) betartsák. Ezeket a szabályokat a korábban alkotott, a KM-től függetlenül már létező (EU-s és nemzeti) jogszabályok tartalmazzák, a kölcsönös megfeleltetés csupán kiegészítő jelleggel igyekszik növelni a gazdálkodók környezettudatosságát, és fokozni felelősségtudatukat az élelmiszer-előállításban. Jogi értelemben azért kellett bevezetni, mert a közvetlen támogatások uniós szabályozásának alapkövét jelentő 1782/2003/EK tanácsi rendelet ezt kötelezően előírja. A KM két alapvető eleme: - Jogszabályban Foglalt Gazdálkodási Követelmények (JFGK) és a Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot előírásai (HMKÁ) (Dwyer, Baldock, Einschutz, 2000).

### 2.3.2. A Jogszabályban Foglalt Gazdálkodási Követelmények (JFGK)

A kölcsönös megfeleltetés, mint egységes szakmai követelményrendszer a betartandó kritériumok sorát jogszabályban foglalt gazdálkodási követelményekként (JFGK) tartja nyilván. Ahogy azt már az előzőekben érintettük, a KM nem egy jogszabály, hanem jogszabályok összessége, csoportja, és ezen csoportot a JFGK-k összessége alkotja. Minden egyes JFGK-t legalább egy jogszabály határoz meg. Azt a 19 közösségi jogszabályt nevezzük JFGK-knak, amelyeket a 1782/2003/EK tanácsi rendelet III. mellékletében felsorolt a jogalkotó. A 19 közösségi rendelet és irányelv egyes rendelkezései 4 összefoglaló csoportba oszthatóak úgy, mint: - **természetvédelem, -környezetvédelem, -állatjelölés, -állategészségügy és növényegészségügy** valamint **állatjólét** (Madarász, 2008).

A KM és így JFGK bevezetése a következő képpen alakul(t) a JFGK ismerete függvényében: 2004-től: HMKÁ, „A” csoport 2009-től: HMKÁ+JFGK 1.-8., „B” csoport 2011-től: HMKÁ+JFGK 1.-15., „C” csoport 2013-től: HMKÁ+JFGK 1.-18. (Bögréné, 2009).

#### **Természetvédelem:**

##### **JFGK 1.** *A vadon élő madarak védelme*

##### **JFGK 5.** *A természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelme*

A követelmény célja, a természeti környezet minőségének megőrzése érdekében a vadon élő állatok és növények, valamint a természetes élőhelyek védelme. A Natura 2000 területen, engedélyköteles tevékenységek kapcsán az ellenőrző hatóság az engedély meglétét, valamint érvényességét vizsgálja. A Natura 2000 területek földhasználati szabályai vonatkozásában a legeltetéshez, kaszáláshoz kapcsolódó előírásokra; a trágyázási, öntözési és vegyszerhasználati tilalmakra; valamint a gépi munkavégzésre vonatkozó szabályok betartását ellenőrzi a hatóság. Az ellenőrzés tárgya egyrészt a gazdálkodó által kötelezően vezetendő nyilvántartások, másrészt a helyszíni ellenőrzés során tapasztaltak. A madarak fészkelésének zavarására vonatkozó előírások, a védett növényfajok begyűjtésére, tartására stb. vonatkozó szabályok kapcsán a hatóság azt vizsgálja, hogy a helyszíni ellenőrzés időpontjában van-e egyértelmű jele annak, hogy a gazdálkodó megszegte a számára előírt követelményt (Várszegi, 2008/a).

#### **Környezetvédelem:**

##### **JFGK 2.** *A felszín alatti vizek szennyezés elleni védelme*

A követelmény célja a felszín alatti vízkészlet védelme, a megfelelő minőségű víz biztosítása a jövőbeni vízfelhasználás érdekében. Az ellenőrzések során a hatóság azt vizsgálja, hogy történt-e a gazdálkodó telephelyén, vagy területén szennyező anyag közvetlen, vagy közvetett bevezetése a

felszín alatti vízbe. Ez azt jelenti, hogy megnézik, van-e a gazdálkodó területén olyan kút, akna stb., amely szennyezőanyag közvetlen, vagy közvetett bevezetésére alkalmas. Amennyiben igen, akkor történt-e ezeken keresztül bevezetés. Megvizsgálják továbbá a különböző szennyezőanyagok tárolásának szakszerűségét, illetve azt, hogy szennyezőanyag talajfelszínre történt kijuttatásával és szikkasztással nem történt-e közvetett szennyezés. Mezőgazdasági eredetű szennyezőanyagoknak minősül a trágya, műtrágya, olaj, üzemanyag, növényvédő szer, szennyvíz, mosóvíz (Várszegi, 2008/b).

### **JFGK 3.** *A szennyvíziszap mezőgazdasági felhasználása*

A követelmény célja a szennyvíziszap mezőgazdasági területen való szakszerű felhasználásával elkerülhető a talajra, a felszíni és felszín alatti vizekre, valamint az emberek egészségére, a növényekre és az állatokra gyakorolt káros hatások bekövetkezése. (Batie and Sappington, 1986).

Az ellenőrző hatóság azt vizsgálja, hogy történt-e szennyvíziszap kijuttatása a gazdálkodó területére. Ha igen, akkor a gazdálkodónak – amennyiben ő az engedélyes – rendelkeznie kell a szennyvíziszap felhasználására jogosító érvényes hatósági engedéllyel, illetve átadás-átvételi bizonylattal. Az ellenőrzés keretén belül megvizsgálják az engedély érvényességét, a gazdálkodónál található átadás-átvételi bizonylatot illetve azt, hogy történt-e kijuttatás az engedélyezett területre (legfeljebb az engedélyezett mennyiségben). Az engedély nélküli szennyvíziszap kijuttatást és a tiltott tárolást a terület bejárása során ellenőrzik (Harangozó, 2008/a).

### **JFGK 4.** *A mezőgazdasági eredetű nitrát-szennyezés elleni védelem*

A követelmény célja a mezőgazdasági tevékenységből származó nitrát vegyületek által okozott vízszennyezés csökkentése, illetve megelőzése a nitrát érzékeny területeken. Az ellenőrző hatóság vizsgálata a következőkre terjed ki:

- Szerves trágyával kijuttatható nitrogén (N) hatóanyag mennyiségi korlátozásának betartása.
- Lejtős területen, felszíni vizek környezetében történő trágyázás feltételei.
- Trágyakijuttatási tilalmak.
- Híjtrágya mezőgazdasági területen történő felhasználására vonatkozó engedély megléte.
- A műtrágya felhasználásához szükséges talajvizsgálati eredmények megléte.
- Trágyatárolóra vonatkozó követelmények betartása (csak a kialakításra vonatkozó határidők lejártá után) (Harangozó, 2008/b).

## **Állatjelölés:**

### **JFGK 6. *A sertések azonosítása és nyilvántartása***

A követelmény célja az állat-egészségügyi és élelmiszer-biztonsági okokból alapvető fontosságú a sertésszállítások nyilvántartása, azonosíthatósága és nyomon követhetősége. Az ellenőrző hatóság azt vizsgálja, hogy a gazdálkodó eleget tett-e a tenyészet bejelentési kötelezettségének, az előírtaknak megfelelően vezeti-e az állatmozgás-nyilvántartást, rendelkezésre állnak-e az állatmozgás-nyilvántartással összhangban a szállítólevelek, illetve az állatok jelölése a szabályok szerint történt-e. Az utóbbi esetben ellenőrzi a jelölőkalapács használatára vonatkozó hatósági engedély meglétét is (Hudik, 2008/a).

### **JFGK 7. *A szarvasmarhák azonosítása és nyilvántartása***

A követelmények célja az állat-egészségügyi, állattenyésztési és élelmiszer-biztonsági okokból alapvető fontosságú, hogy valamennyi szarvasmarhaféle (szarvasmarha, bivaly és bölény) azonosítható, nyilvántartható és nyomon követhető legyen. Az ellenőrző hatóság azt vizsgálja, hogy a gazdálkodó eleget tett-e a bejelentési kötelezettségének, továbbá az előírtaknak megfelelően vezeti-e az állomány-nyilvántartást, illetve, hogy az állatok jelölése a jogszabályoknak megfelelően, az MgSZH által engedélyezett füljelzővel történt-e (Hudik, 2008/b).

### **JFGK. 8. *A juh- és a kecskefélék azonosítása és nyilvántartása***

A követelmények célja az állat-egészségügyi, állattenyésztési és élelmiszer-biztonsági okokból alapvető fontosságú, hogy valamennyi juh és kecske azonosítható, nyilvántartható és nyomon követhető legyen. Az ellenőrző hatóság azt vizsgálja, hogy az állatok jelölése a jogszabályoknak megfelelően megtörtént-e, illetve, hogy a gazdálkodó az előírtaknak megfelelően vezeti-e az állomány-nyilvántartást és mellékleteit (Hudik, 2008/c).

## **Állategészségügy és növényegészségügy:**

### **JFGK 9. *Növényvédő szerek kezelése***

A követelmények célja a növényvédelemmel kapcsolatos veszélyek megelőzése, az ember és az állat egészségét, a környezet és a természet védelmét szolgáló intézkedések biztosításával, illetve a növényvédelemmel összefüggő kémiai biztonságra vonatkozó általános szabályok betartásával. Az illetékes hatóság az ellenőrzés során megvizsgálja, hogy történt-e növényvédőszer-kijuttatás a gazdálkodó területén. Amennyiben igen, akkor az ellenőrzés arra irányul, hogy a felhasznált növényvédő szerek rendelkeznek-e megfelelő (felhasználási, kísérleti, eseti, vagy párhuzamos behozatali) engedéllyel, a növényvédő szert a címkéjén, és/vagy a használati utasításában

foglaltaknak megfelelően használták-e fel, valamint a kijuttatásra alkalmazott gépek megfelelő műszaki állapotban vannak-e (Mezőszentgyörgyi, 2008/a).

**JFGK 10.** *Egyes hormon- vagy tireosztatisz hatású anyagokra és  $\beta$ -agonistákra vonatkozó felhasználási tilalom az állattenyésztésben*

A hormonhasználat az Európai Unióban az élelmiszer-termelés céljából tartott állatok vonatkozásában nem megengedett. A tenyészállatok vonatkozásában bizonyos kivételek vannak (terápiás, illetve tenyésztéstechnikai célból egyes anyagok használhatók), de itt is szigorított feltételek mellett. Az előírás a szarvasmarha, sertés, juh, kecske, ló, nyúl, valamint a baromfi fajokra vonatkozik, tehát a követelmények ezen állatok tartóira vonatkoznak. A követelmények célja az, hogy ezeknek az emberre kockázatos anyagoknak az élelmiszerbe való átkerülését elkerüljük. Fentiek alapján a hatóság az ellenőrzés során vizsgálja, hogy a gazdálkodó kezelte-e haszonállatait a jogszabályban meghatározott tiltott anyagokkal, illetve tart-e vagy forgalomba hoz-e tiltott anyaggal kezelt haszonállatot (Mezőszentgyörgyi, 2008/b).

**JFGK 11.** *Élelmiszer-biztonság*

A gazdálkodót terheli a felelősség azért, hogy az általa felhasznált anyagok és az általa forgalomba kerülő termékek élelmezési és takarmányozási szempontból biztonságosak legyenek, így biztosítva az uniós agrárpolitika reformjának egyik legfőbb célkitűzését, a fogyasztók megfelelő minőségű, egészséges élelmiszerhez való jogát. Az élelmiszer-biztonságot garantálni kizárólag úgy lehet, ha az adott termék „útja” során minden egyes, a termék előállításában és szállításában részt vevő szereplő (termelők, feldolgozók, csomagolók, kereskedők stb.) azonosítható. Az azonosítás mellett azt is kell tudnunk, hogy melyik szereplő milyen műveleteket hajtott végre a terméken, milyen egyéb anyagokat használt fel előállítására vagy feldolgozása során. A növénytermesztőket és az állattartókat ellenőrzik a követelmény vonatkozásában. A hatóság azt vizsgálja, hogy a gazdálkodó megfelel-e az élelmiszer- és takarmányhigiéniai előírásoknak. Ellenőrzi, hogy a gazdálkodó megfelelő rendszert működtet-e a nyomon követhetőség biztosítására, naprakészen és pontosan vezeti-e a nyilvántartásait, megfelelő intézkedéseket hoz-e, amennyiben élelmiszer- vagy takarmánybiztonsági követelményeknek nem felel meg a terméke, vagy gyanú áll fenn, hogy nem felel meg (agrarhírek, 2011).

**JFGK 12.** *Szivacsos agyvelőbántalmak (TSE) elleni védekezés*

Az Európai Unióban az élő állatok, illetve az állati eredetű termékek az egységes piacon szinte akadály nélkül mozoghatnak, így a fertőző állatbetegségek elleni védekezés kizárólag egységes tagállami fellépés esetén biztosítható. A követelmények minden haszonállat tartójára

vonatkoznak. Kivételt képez ez alól a bejelentési kötelezettség követelménye, ez alá ugyanis a szivacsos agyvelőbántalmak közül csak a szarvasmarhák szivacsos agyvelőbántalma (BSE) és a súrlókór tartozik, tehát ez csak a szarvasmarha-, juh- és kecsketartókra vonatkozik. A hatóság az ellenőrzés során vizsgálja, hogy a gazdálkodó etette-e haszonállatait tiltott takarmánnyal, hogy a betegség gyanúja esetén bejelentési kötelezettségének eleget tett-e, valamint, hogy az állatorvos által esetlegesen elrendelt intézkedéseket végrehajtották-e. Ellenőrzi továbbá a nyomon követhetőséget biztosító dokumentumokat (Székelyhidi, 2011).

#### **JFGK 13. *A ragadós száj- és körömfájás bejelentése***

A követelménye a szarvasmarha-, juh-, kecske- és sertéstartókra vonatkozik, mivel a betegség iránt ezen haszonállatok fogékonyak. A hatóság az ellenőrzés során vizsgálja, hogy a gazdálkodó a betegség gyanúja esetén bejelentési kötelezettségének eleget tett-e (Kölcsonosmegfeleltetés, 2011).

#### **JFGK 14. *Egyes fertőző állatbetegségek bejelentése***

A követelménye szintén a szarvasmarha-, juh-, kecske- és sertéstartókra vonatkozik, mivel a betegség iránt ezen haszonállatok fogékonyak. A hatóság az ellenőrzés során vizsgálja, hogy a gazdálkodó a betegség gyanúja esetén bejelentési kötelezettségének eleget tett-e (Kovács, 2011).

#### **JFGK 15. *Kéknyelv betegség bejelentése***

A követelménye a szarvasmarha-, juh- és kecsketartókra vonatkozik, mivel a betegség iránt ezen haszonállatok fogékonyak. A hatóság az ellenőrzés során vizsgálja, hogy a gazdálkodó a betegség gyanúja esetén bejelentési kötelezettségének eleget tett-e (Cselényi Zs.; Dúl. U. E.: 2010).

### **Állatjólét:**

#### **JFGK 16. *Állatjólét (borjak védelme)***

#### **JFGK 17. *Állatjólét (sertések védelme)***

#### **JFGK 18. *Állatjólét (tenyésztés céljából tartott állatok védelme)***

Ezen követelmények a fokozatosság elvét figyelembe véve 2013-tól kerülnek bevezetésre. Az állatjólét általánosságban a termelési célból tartott gerinces fajok, illetve egyedek alapvető fiziológiai igényeinek kielégítését, valamint a kínzás minden formájának tiltását jelenti. Ennek megfelelően a JFGK 18 keretében az etetés, itatás, állatgondozás általános feltételeit, valamint a fizikai tartási körülmények megfelelőségét vizsgálják (pl. az istálló bármely berendezése vagy annak műszaki állapota nem veszélyezteti-e az állatok testi épségét). Ugyanilyen fontos a jó szellőzés és az állat fajának, életkorának és kondíciójának megfelelő férőhely, hőmérséklet. A

követelmények jogszabályi vonatkozásai már megvannak, viszont a konkrét kritériumok még kidolgozás alatt állnak (Térmeg, 2008).

### 2.3.3. Az ellenőrzés és a jogkövetkezmények

A 322/2007. (XII. 5.) kormányrendelet rögzíti a kölcsönös megfeleltetés ellenőrzésében részt vevő hazai ellenőrző hatóságok körét, a 81/2009 FVM rendelet az ellenőrzés részletes szabályait. A jogszabályban foglalt gazdálkodási követelmények teljesülését a MVH, illetve a hatáskörrel rendelkező szakhatóság, a megyei kormányhivatalok szakmai igazgatóságai ellenőrzik. A helyes mezőgazdasági és környezeti állapotra vonatkozó előírásokat az MVH ellenőrzi (VM, 2011).

Szerletics (2008) cikkéből olvashatjuk, hogy az ellenőrzési százalék a kérelmet benyújtók 1% -ára terjed ki. Az ellenőrzések során a feltárt hibákat a különböző hatóságok jegyzőkönyvben rögzítik és rangsorolják. Ha gondatlanság okozta az eltérést, akkor a gazdálkodó 1-5 % szankciót kaphat. Ha szándékosság okozta a hibát, akkor 15-100% is lehet a büntetés mértéke. További tényező lehet, hogy első alkalommal vétett a gazdálkodó a kritérium vonatkozásában, vagy már többször, és akkor „visszaesőnek” is számít. Súlyos esetben a gazdálkodót a támogatási rendszerből adott évre való kizárással is büntethetik. A meg nem felelésre kiszabott szankció mértékét a gazdálkodónak az adott évre szóló megítélt támogatási összegből vonja le az MVH, és erről külön határozatban értesül az ügyfél (Zsemle, 2008).

## 2.4. A Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot (HMKÁ)

A Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot betartásáról szóló európai uniós alaprendelet a TANÁCS 1782/2003/EK RENDELETE. A HMKÁ angol megnevezése GAEC (Good Agricultural and Environmental Condition) (Swales et al, 2007).

A magyar jogszabályokat tekintve a kölcsönös megfeleltetés egyik alapeleme a Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapotról szóló 50/2008. (IV. 24.) FVM rendelet előírásainak betartása. A rendelet elődje már 2004-től érvényes Magyarországon (4/2004. (I. 13.) FVM rendelet), viszont az évek során többször módosították. Az érvénybe lépése után hét kritériumot tartalmazott, mellyel a jogalkotók célja a jó minőségű, természet-, és környezetvédelmi szempontból is megfelelő agrárkörnyezet kialakítása volt. Később, a rendelet 2010-es módosításával újabb kettő kritérium épült be a rendszerbe, ezzel igazodva a 73/2009 EK rendelethez. Ezen EK rendelet 6. cikke foglalkozik a HMKÁ-val, és a III. számú melléklete

tartalmazza a konkrét betartandó kritériumok körét. Ennek keretében a cél, minimális gazdálkodási és környezetvédelmi előírások meghatározásával a mezőgazdasági földterületek jó mezőgazdasági és ökológiai állapotban tartása. Az ellenőrző hatóság azt vizsgálja, hogy az érintett gazdálkodók betartják-e gazdaságuk teljes területén a HMKÁ-ra vonatkozó előírásokat (Braun, 2008).

#### 2.4.1. A HMKÁ-ra vonatkozó részletes előírások

A VM (2011) tájékoztatójából kiderül, hogy 2004-től a következő betartandó elemek tartoztak a rendszerhez:

**1. Teraszos művelés:** Azokon a szőlőültetvényeken, ahol teraszos művelést alkalmaznak, a gazdálkodónak a kialakított teraszok megőrzésére kell törekednie annak érdekében, hogy azok megfeleljenek a talajerózió elleni védelemnek. Szakszerű karbantartással meg kell akadályozni a vízmosás által vájt árkok kialakulását és a teraszok egyéb megrongálódását.

**2. Vetésváltás:** A vetésváltásra vonatkozó előírásokat illetően a gazdálkodónak tisztában kell lenni azzal, hogy mely kultúrnövények maximum hány egymást követő évben termesztethők ugyanazon a területen. Általában kultúrnövényeink zöme önmaga után többször vethető. Vannak azonban olyan növények, melyek egymás után csak két, vagy három évig termesztethők önmaguk után.

**3. Gyommentesség:** A mezőgazdasági területek gyommentes állapotban tartására, valamint a fás szárú növények megtelepedésének és terjedésének megakadályozására a legkülönbözőbb kémiai, fizikai és biológiai gyomszabályozási módszerek alkalmazhatók. A szabályozás lényege, hogy oly mértékben kell megakadályozni, a gyomnövények megtelepedését és elterjedését az adott mezőgazdasági táblán, hogy az ne veszélyeztesse a kultúrnövény növekedését, fejlődését. Ezen kívül különös figyelmet kell fordítani a veszélyes gyomnövények megjelenésére.

**4. Talajerózió-védelem:** Ha egy gazdálkodó valamely parcellája 12%-nál meredekebb lejtésű területnek minősül, arra bizonyos termesztési korlátok vonatkoznak. Az érintett parcellán dohány, cukorrépa, takarmányrépa, burgonya és csicsóka egyáltalán nem termesztendő. Az egyéb nyári és őszi betakarítású kultúrák termesztése is csak meghatározott feltételek mellett valósulhat meg. A vonatkozó jogszabály három lehetőséget biztosít a gazdálkodó számára. Ezek közül a gazdálkodó választja ki, hogy mely feltétel betartása mellett termeszti a kultúrnövényeket a 12%-nál meredekebb lejtésű parcellán.

**5. Égetési tilalom:** A tarló, nád, növényi maradvány, valamint a gyepek égetésére vonatkozó tilalom minden kölcsönös megfeleltetésben érintett földhasználó gazdaságának teljes területére érvényes. Kivételes esetben a tilalmat feloldhatja az illetékes növény-egészségügyihatóság zárlati károsítókkal való fertőzés miatt, vagy az illetékes természetvédelmi hatóság egyedi természetvédelmi okok miatt. Ennek értelmében, ha egy gazdálkodó rendelkezik a két hatósági határozat valamelyikével, akkor az adott területen az égetés megengedett.

**6. Talaj szerkezetének megóvása:** A mezőgazdasági területek talajszerkezetének megóvása érdekében a vízzel telített talajon mindennemű gépi munkavégzést kerülni kell. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy amennyiben a talaj nedvességtartalma olyan magas, hogy az már további csapadék befogadására nem képes, ott a gépi munkavégzés nem megengedett. Kivételt képez ez alól az olyan gépi munkavégzés, ami belvíz- vagy árvízlevezető árok létesítésekor, illetve egyéb értékmentéskor elengedhetetlen.

**7. Túllegeltetés:** Gyepterületek védelmét szolgáló előírás a gyepek túllegeltetését és az ebből adódó maradandó károkozást hivatott elkerülni. Ennek érdekében a gazdálkodók számára megtiltják az olyan legeltetési módot, melyben a magas állománysűrűségből adódóan a gyeplet alkotó fűfélék a taposás és a rövidre rágás következtében kiritkulnak, szélsőséges esetben eltűnnek.

#### 2.4.2. A HMKÁ rendelet 2010. évi módosítása

A Magyar Agrárkamara cikkéből (2010) kiderül, hogy a HMKÁ rendeletet 2010-ben a 32/2010. (III.30.) FVM rendelet módosította, igazodva a **TANÁCS 1782/2003/EK és a 73/2009/EK rendeletéhez**. Így újabb kettő kritérium épült be a rendszerbe. Az egyik az öntözésre vonatkozó előírások, mellyel nőtt az agrárkörnyezet állapotára vonatkozó feltételek köre. Azonban a módosítás során egy másik, már sokkal érdekesebb kritérium is beépült a HMKÁ rendszerébe, amely a környezeti állapot faktora mellett, a tájképet is, mint védendő elemet vezette be.

**8. Öntözési célú vízhasználat:** A vonatkozó EK rendelet értelmében 2010. január 1-jétől a víz megőrzésének érdekében az öntözési célú vízhasználat csak az adott területre érvényes öntözési vízjogi üzemeltetési engedély esetén lehetséges. A vízjogi üzemeltetési engedély – az engedélyben meghatározott feltételekkel és az üzemeltetéshez kapcsolódó jogszabályokban hatósági előírásokban meghatározott kötelezettségek mellett – feljogosít a vízi létesítmény használatbavételére és az engedély érvényességi ideje alatt annak üzemeltetésére.

**9. Tájképi elemek megőrzése:** A rendeletmódosítás a tájképi elemek megőrzését is betartandó feltételnek szabta, amely Európai uniós követelmény is egyben. Ezzel a lépéssel országunkban kettő védendő tájképi elem került bele a kölcsönös megfeleltetés rendszerébe. Dolgozatom e 2010. évi módosítás következményeivel foglalkozik.

### 3. Anyag és módszer

#### 3.1. Az állapotfelmérés célja

A gémeskutak állapotfelmérésének célja egy referencia, kiinduló adatbázis létrehozása volt országos szinten. Ezen adatbázis szolgálja az új szabályozás ellenőrzéséhez szükséges kiinduló állapotok adatait, ez a folyamatos ellenőrzés és a monitoring alapja a gémeskutak esetében.

Ahogy a HMKÁ rendelet szövege is írja, az állapotfelmérést a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal végezte el 2010 tavaszán. A felmérést a hivatal megyei kirendeltségének, helyszíni ellenőrzési osztályai végezték, minden osztály a saját kirendeltségének illetékességi területeire eső kutakat szemlélte.

Mivel az MVH Békés Megyei Kirendeltség, Helyszíni Ellenőrzési Osztályának ellenőre, kormánytisztviselője vagyok, így én is részt vettem a békés megyei gémeskutak állapotfelmérésének folyamatában. A kapott eredményeket a hivatal Területi Igazgatójának engedélyével használom fel a dolgozatomban, és mutatom be a békés megyei gémeskutak állapotát, és a kapott eredményeket több szempontból fogom értékelni.

#### 3.2. Az állapotfelméréshez használt anyagok, eszközök

Az alap kiinduló adatbázist, vagyis egyáltalán a több évtizede nyilvántartott kutak listáját a FÖMI (Földmérési és Távérzékelési Intézet) szolgáltatta az MVH, és így a kölcsönös megfeleltetés szabályozási rendszere számára. Ezt az országos adatbázist az 1970-es évekből származó topográfiai térképekből állították össze, mely térképek az 1950-es évekbeli állapotokat tartalmazták. A térképeket áttekintve országosan **11.924 db** gémeskutat találtak, ebből megyénkben **762 db** kút volt található. A FÖMI minden egyes gémeskútnak egy négy számjegyű egyedi azonosítót adott, így tartja nyilván egyedileg a kutakat. Ezen túlmenően minden gémeskútnak megadta az EOV<sup>2</sup> koordinátáit, mind az „X”, mind pedig az „Y” koordinátát. Így a valós elhelyezkedés alapján is nyilván vannak tartva a kutak.

A listán kívül térképeket is készített az intézet. A térképek alapja MePAR adatbázisban szereplő fizikai blokkok voltak. Ezen térképek blokkazonosítónként készültek, és piros ponttal voltak rajtuk jelezve a kutak. A térképek szélén egy táblázatban is feltüntetésre kerültek az abban lévő kutak számai (6. ábra.).

---

<sup>2</sup> **Egységes Országos Vetületi rendszer**, a földmérési térképek vetületi rendszere, ami 1976-ban került bevezetésre, összhangban az EOTR-el (forrás: [http://gisfigyelo.geocentrum.hu/kisokos/kisokos\\_eov.html](http://gisfigyelo.geocentrum.hu/kisokos/kisokos_eov.html)).

Az intézet tehát egy **listát** küldött a hivatal részére Excel táblázat formájában, melyben az országosan több évszázada nyilvántartott kutak voltak. Valamint minden fizikai blokkról küldött egy **térképet**, melyben gémeskút található. A táblázat adattartalma a következő volt: kút száma, EOY koordinátája, fizikai blokkazonosító, település megnevezése. Ezen két átadott dokumentum típus volt az állapotfelmérés alapja.

A felméréshez használt további eszközök a következők voltak. Minden egyes felmérést végző ellenőrpárnál volt az előbb említett listán és térképen kívül egy **fényképezőgép**, és egy **THALES Mobilmapper típusú PDA készülék** (7. ábra.). Ezen készülék a területalapú támogatások ellenőrzésénél is használt készülék.

**6. ábra.** Egy a felméréshez használt FÖMI-s fizikai blokkterkép



## 7. ábra. THALES Mobilnepper típusú PDA készülék



### 3.3. Az állapotfelmérés módszere

Az állapotfelmérési kampány az MVH megyei kirendeltségek ellenőrzési osztályai részére, egy oktatással kezdődött a hivatal budapesti központjában. Ezen oktatás kötelező volt a felmérést végző ellenőrök részére. Az oktatást követően kapták meg a megyei ellenőrzési osztályok az országos gémeskút listát, a megyékre eső blokkterképeket, valamint a hivatalos eljárásrendet. Ezután következett a megyék szervezési feladata a sikeres állapotfelmérés végrehajtásához. A szemlézésre adott határidő 1 hónap volt, így 2010. május 31-ig kellett lejárni az összes kutat a 19 megyének. A határidő a SAPS-os ellenőrzések közeledése miatt volt szűkre szabva.

Békés megyében a 762 db gémeskút szemléjét úgy szerveztük meg, hogy 4+1 részre osztottuk a megyét égtájak szerint, viszont a megye ÉK-i részét (ahol a művelési ág, döntő többségben legelő, és így a kutak száma is nagyobb) két páros vizsgálta. Így nálunk 5 ellenőrpár járta a megye területét, köztük én is. Ezek alapján az ellenőrök megkapták a térségükre eső kutak listáját, településnévvel és koordinátával, valamint a hozzájuk tartozó blokkterképeket.

Az állapotfelmérés módszere, menete az ellenőrpárok konkrét feladata, és így az én feladatom a felmérésben:

1. A lista alapján meghatároztam, hogy az adott napon melyik települést szemlézem, így a listából kiválasztottam a kutakat, és a hozzájuk tartozó térképeket.
2. A GPS-en az Európai Unió által is elfogadott mérésre használt program volt telepítve, ennek a neve a HELL program. Ebben a programban minden mérőegységnél egy-egy üres fizikai

blokkot tartalmazó mérési csomag volt, és a rájuk eső összes kutat ugyan abban az 1 db csomagban szemlézték le.

A program lehetőséget ad koordináta alapján keresni helyeket. Így a lista alapján beírtam a programba az éppen aktuálisan vizsgált gémeskút EOVS koordinátáját, és így a PDA a kúthoz navigált. Ha a gémeskút jó állapotú volt, akkor már messziről lehetett látni. Abban az esetben volt nehezebb dolgom, ha a kút károsodott volt, és mondjuk csak a kútgödrt találtam, vagy csak a helyét. A FÖMI által megadott koordináták, az ágas helyét jelölték, de mivel az adatok régiak voltak, ezért lehetett eltérés a valóság és a megadott értékek között. Az eljárásrend úgy szólt, hogy a beütött koordináták alapján, ha nem találom a kutat a helyszínen, akkor 50 méteres sugarú körben kellett keresgélnem. Ha ebben a körben sem volt megtalálható, akkor a kutat nem létezőnek kellett nyilvánítani.

3. Miután megtaláltam az adott gémeskutat, szemrevételezéssel meg kellett határoznom az állapotát. Az eljárásrend értelmében 4 kategóriában kellett besorolnom az adott kutat a helyszínen tapasztaltak alapján. A különböző kategóriák, különböző gémeskút állapotot takartak, így „A”, „B”, „C” és „D” kategóriájú kutakat. Az „A” a működő kutakat, a „D” a már nem létező kutakat jelentette.
4. Miután meghatározásra került a kút állapota, egy minipoligont kellett felvennem a valós elhelyezkedés helyén. A minipoligonhoz megállapítást is kellett tennem a PDA-ban, mely tartalmazta a gémeskút blokkazonosítóját, melléírva a kút számát, és melléírva az állapotát jelölő betűkódot.
5. Ezt követően fénykép készült a kútról, a főbb szerkezeti elemeiről, esetlegesen a hiányosságairól. Ha nem volt a kút megtalálható a helyszínen („D” kategória), akkor a helyéről nem kellett képet készíteni.
6. A szemle utolsó lépéseként, az 5. ábra szerinti térképen kellett rögzíteni a megállapításaimat, az adott kutat jelző oszlopban. Itt az adat a következő volt: mérés sorszáma, kategória, alatta a kúthoz tartozó fényképek sorszáma. Alul a mérési csomag azonosítója, valamint a felmérést végző ellenőrpár neve.

Láthatjuk, hogy ezen szemlézési folyamat (csakúgy mint minden MVH-s eljárás a több szem elvén alapszik) kizárja, illetve minimálisra csökkenti a hiba lehetőségét. Ennek értelmében kettős adat rögzítés történt a helyszínen, ezt is két ellenőr végezte. Az egyik egy elektronikus (PDA), a másik egy mechanikus (papír alapú). A két rögzítés típus adatai egymással szoros

összefüggésben vannak, így zárt a rendszer. A papír alapú kitöltésnek follow-up<sup>3</sup>-os jelentősége volt.

Az állapotfelmérések végeztével a mérési csomagok minden egyes ellenőrpár esetében fel lettek töltve az MVH elektronikus igazgatási rendszerébe, az IIER-be.<sup>4</sup> A fényképeket egy a hivatal által létrehozott közös meghajtóra kellett feltöltenünk blokkonként. A térképeket pedig az illetékes szakmai osztályra juttattuk vissza.

Ezekből az adatokból állt össze országos szinten a gémeskút lista, mely tartalmazza az összes nyilvántartott kutat, állapot adatokkal, és fényképekkel együtt. Az állapotfelmérés végeztével tehát a FÖMI-s alaplista lett kiigazítva, validálva. Így az általuk nyilvántartott 1950-es évek 762 db kútjából kikerültek a már „D” kategóriás, azaz nem létező kutak, és csak a valamilyen maradvánnyal rendelkezőkkel számol az MVH és az EU a későbbi ellenőrzések során. Az így összeállított hitelesített lista, az ügyfelek érintettsége miatt az MVH honlapján is elérhető, fényképek nélkül (MVH, 2011).

### 3.4. A kiértékelés módszere

Az állapotfelmérésnek nem volt feladata a kapott eredményeket értékelni, egyszerű mechanikus munkával elvégeztük a felmérést, és létrehoztunk egy adatbázist. Azonban a tudományos diákköri dolgozatom egyik fő feladata, hogy ebből az adatbázisból kézzel fogható konzekvenciákat vonjak le, legalábbis a békés megyei adatok vonatkozásában. A megyénkben kapott eredmény a megye mozaikossága miatt azonban reprezentatívnak tekinthető országos szinten is, mivel nemcsak a darabszámokat tüntetjük fel, hanem egy szignifikancia vizsgálatot is végeztem. Ez utóbbival a 4. számú célomat, és a hozzá tartozó feltételezésemet akarom alátámasztani.

Ennek a módszere a következő:

1. Az állapotfelmérés során elkészített ortofotós blokkterképeket felhasználva kiegészítettem az alap békés megyei gémeskutas táblázatot egy plussz adatsorral. Végigtekintettem egyenként a térképeket, és minden kút mellé rögzítettem, hogy milyen hasznosítású területen található. Ugyanis feltételezem, hogy a jelenben is működő képes „A” kategóriás kutak döntő többségében legelő hasznosítás alatt találhatóak. Így tovább feltételezem, hogy ezek

---

<sup>3</sup> A magyar nyelvben használt vezetői utóellenőrzést jelenti angolul, mely szó már csaknem beépült a komoly eljárásrend szerint dolgozó, akár cégek, akár hivatalok szótárába.

<sup>4</sup> Az IIER, az Integrált Igazgatási és Ellenőrzési Rendszert jelenti, melyet az Európai Unió akkreditál a tagországok kifizetési ügynökségeinél, mielőtt a tagállam csatlakozik az közösséghez, és utána folyamatosan ellenőrzi.

nem tájképi jellegük miatt maradtak fent, hanem mert továbbra is eredeti funkciójuk szerint használva vannak.

2. Ezen feltételezésem kiderítéséhez az *1. számú függelék* alapján statisztikai számítást,  $\chi^2$  próbát alkalmaztam, mely során összevettem az „A” kategóriás kutak eredményeit, és az összes többi („B”, „C”, és „D”, együttesen már nem működőképes kutak) kategóriás kutak eredményeivel, figyelembe véve a hasznosításokat is, úgy ,mint legelő és zárt kert, és az összes többi, együttesen szántó.

## 4. Eredmények és értékelésük

### 4.1. „D” kategóriás minősítésű gémeskutak és jellemzésük

Az állapotfelméréshez kiadott eljárásrend, valamint a HMKÁ rendelet szerint, „D” kategóriás minősítésű az a gémeskút, melyek a helyszínen nem találhatók meg, vagy csak a kútgödör található meg térképen jelzett hely 50 méteres körzetében.

**1. táblázat.** „D” kategóriásnak minősített gémeskutak adatai (Kétegyháza, 2011)

| GÉMESKÚT                                                                                                                                                                                                                                                    | DARAB                    |        | SZÁZALÉK |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------|--------|----------|
| ÖSSZES                                                                                                                                                                                                                                                      | 762 db                   |        | 100 %    |
| „D” KATEGÓRIÁS                                                                                                                                                                                                                                              | 520 db                   |        | 68,24 %  |
|  EBBŐL   | LEGELŐN+<br>ZÁRT KERTBEN | 217 db | 28,47 %  |
|                                                                                                                                                                                                                                                             | SZÁNTÓN                  | 303 db | 39,76 %  |

A táblázat adataiból kitűnik (1. táblázat), hogy a Békés megyében nyilvántartott összes gémeskút több mint a fele már nem létező kút. Az 1950-es évekbeli állapotokhoz képest megdöbbentő, hogy az akkor még működő kutak több mint 68 %-a mára már nem létezik. Az állapotfelmérésünk szerint a 762 db kútból, 520 db vagy egyáltalán nem található meg a nyilvántartott helyén, vagy csak a kútgödör található meg, és azt vagy lefedték, vagy balesetveszélyesen tátong a pusztában, mivel már a kútkávája sincs meg. Olyan is előfordult, hogy ezekbe az általunk nem létezőnek nyilvánított kutakba belefűrtak, és szivattyúzzák belőlük a vizet. Így vagy úgy, de az biztos, hogy a „D” kategóriás gémeskutak örökre eltűntek a magyar pusztáról, mint tájképi elemek. Ennek következtében fényképet sem kellett készítenünk a talált állapotról (egykori hely, vagy kútgödör). Ezekkel a kutakkal az Európai Unió nem számol, ezeket nem létezőnek nyilvánította, ezért a későbbi ellenőrzésekbe sem kerülnek bele, a gazdáknak sem kell velük foglalkozni. Ennyivel lett szegényebb a magyar puszták és a békés megyei táj.

A „D” minősítésű kutak döntő többségében szántó művelési ág alatt találhatók. Ez nem is annyira érdekes, hiszen egy szántóföldön igen csekély jelentősége van egy gémeskútnak. Annál inkább érdekes az a felfedezés, hogy az örökre eltűnt kutak viszonylag nagy számban vannak legelő művelési ág alatt. Ebből láthatjuk, hogy drasztikusan csökkent az elmúlt 60 évben a külterjes állattartás, és a legeltethető állatállomány száma az országban.

#### 4.2. „C” kategóriás minősítésű gémeskutak és jellemzésük

Az állapotfelméréshez kiadott eljárásrend, valamint a HMKÁ rendelet szerint, „C” kategóriás minősítésű az a gémeskút, melynek főbb szerkezeti elemei nagymértékben károsodtak, romos állapotban van, az emelő szerkezet súlyosan károsodott. Hiányzik róla a gém, vagy az ágas. Továbbá, egységesen „C” minősítést kaptak azok a kutak, melyeknek csak a kávája volt megtalálható a helyszínen (8. ábra.).

Szintén „C” minősítést kaptak a kerekas kutak is. Ez a kútfajta is jellemző ezen a vidéken, és a zárt kertekben találhatóak döntő többségükben (ezért szerepeltettük külön sorban a táblázatban is). Az általunk fellelt kerekas kutak, egykor gémeskutak voltak, de mivel nincs meg a tájba ágaskodó emelőszerkezetük, már tájképi elemként nem funkcionálnak, mégis sokuk működőképes (9. ábra.).

**8. ábra.** Nagymértékben károsodott kút



**9. ábra.** Kerekas kút a zárt kertben



**2. táblázat.** „C” kategóriásnak minősített gémeskutak adatai (Kétegyháza, 2011)

| GÉMESKÚT                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              | DARAB        |        | SZÁZALÉK |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------|--------|----------|
| ÖSSZES                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | 762 db       |        | 100 %    |
| „C” KATEGÓRIÁS                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        | 192 db       |        | 25,19 %  |
|  EBBŐL    | LEGELŐN      | 121 db | 15,87 %  |
|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | ZÁRT KERTBEN | 45 db  | 5,90 %   |
|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | SZÁNTÓN      | 26 db  | 3,41 %   |

A táblázatból szembetűnik (2. táblázat), hogy a felmérés által talált kutak negyede ebbe a kategóriába esik. Az egykor nyilvántartott állapotokhoz képest a 762 db gémeskútból, 192 db igen súlyosan károsodott állapotban, „C” minősítéssel „díszíti” a magyar vidéket. Ebbe a kategóriába eső kutak a tapasztalataink alapján azért jutottak erre a sorsra, mert több évtizede nem használják őket. Ehhez szintén az járul hozzá, hogy csökkentek az állatlétszámok, és a külterjes állattartás is visszaesett, valamint a technikai fejlődés is közrejátszott.

A táblázatból továbbá láthatjuk, hogy ebből a minősítésből döntő többségében (121 db) legelő művelési ág alatt találhatók kutak, ami megerősíti az előbb leírtakat. Szántó művelési ág alatt 26 db „C” minősítést találhatunk. Érdekes adat a zárt kertekben található viszonylag magas számú (45 db) kiadott „C” minősítés, mely a fent leírt okból lett kiemelve, ezek, vagy kávéval rendelkező szivattyús kutak, de inkább többségükben kerekes kutak.

#### 4.3. „B” kategóriás minősítésű gémeskutak és jellemzésük

Az állapotfelméréshez kiadott eljárásrend, valamint a HMKÁ rendelet szerint, „B” kategóriás minősítésű az a gémeskút, melynek főbb szerkezeti elemei nem, vagy kismértékben károsodtak, azonban ésszerű eszközökkel helyrehozható állapotban van a kútgödör és az emelőszerkezet, valamint az itató rész is, ha van (10. ábra.; 11. ábra.).

**10. ábra.** Már károsodott gémeskút



**11. ábra.** Megrongálódott kútgödör és itató



**3. táblázat.** „B” kategóriásnak minősített gémeskutak adatai (Kétegyháza, 2011)

| GÉMESKÚT                                   |                          | DARAB  | SZÁZALÉK |
|--------------------------------------------|--------------------------|--------|----------|
| ÖSSZES                                     |                          | 762 db | 100 %    |
| „B” KATEGÓRIÁS                             |                          | 30 db  | 3,93 %   |
| <div>↓</div> <div>EBBŐL</div> <div>⇒</div> | LEGELŐN+<br>ZÁRT KERTBEN | 26 db  | 3,41 %   |
|                                            | SZÁNTÓN                  | 4 db   | 0,52 %   |

A 3. táblázatból kiolvashatjuk, hogy Békés megyében az egykori 762 db gémeskútból, mindösszesen 30 db olyan gémeskút van a pusztában, amely ugyan tájképi szempontból is létező kategória, viszont alapvető funkcióját tekintve felújításra-, egyes részei pótlásra szorulnak. Láthatjuk, hogy a szántó művelési ág alatt igen csekély számban (4 db) maradtak meg ilyen

állapotban gémeskutak, a legelők és zárt kertek foglalják magukban jelentős részben (26 db) ezt a kategóriát. Ezek a kutak igen csekély ráfordítással azonnal tökéletes állapotba hozhatók lennének. Az 1950-es évekbeli állapotokhoz képest, összességében ~4 % az a kút, amely még kitartott és a folyamatosan csökkenő használat következtében „megráncosodott” állapotban kerül be a kölcsönös megfeleltetés által írt történelemlékhelyek, marad minimum „B” kategóriásként konzerválódva az utókor számára.

#### 4.4. „A” kategóriás minősítésű gémeskutak és jellemzésük

Az állapotfelméréshez kiadott eljárásrend, valamint a HMKÁ rendelet szerint, „A” kategóriás minősítésű az a gémeskút, amely működőképes, jó állapotban van. Minden szerkezeti eleme megtalálható és rendeltetésszerűen használható. Megvan a kútgödör, a káva, az ágas, a gém, az ostor, a vödör és az itató is (12. ábra.), ez a kút a mai napig is használatban van (13. ábra.).

12. ábra. Működő gémeskút



13. ábra. Gulya itatása a kútnál



4. táblázat. „A” kategóriásnak minősített gémeskutak adatai (Kétegyháza, 2011)

| GÉMESKÚT                                                                                                                                                                                         | DARAB                    |       | SZÁZALÉK |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------|-------|----------|
| ÖSSZES                                                                                                                                                                                           | 762 db                   |       | 100 %    |
| „A” KATEGÓRIÁS                                                                                                                                                                                   | 20 db                    |       | 2,62 %   |
| <div style="display: flex; align-items: center;"> <div style="margin-right: 10px;"> </div> <div style="margin-right: 10px;"> <b>EBBŐL</b> </div> <div style="margin-right: 10px;"> </div> </div> | LEGELŐN+<br>ZÁRT KERTBEN | 17 db | 2,23 %   |
|                                                                                                                                                                                                  | SZÁNTÓN                  | 3 db  | 0,39 %   |

A 4. táblázatból az „A” minősítésű kutak kapott eredménye megdöbbentő. Az eredetileg Békés megye területére eső 762 db gémeskútból, 2010-ben 20 db olyan gémeskutat találtunk, amely még

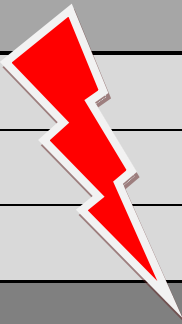
azóta is, mind a mai napig jó, működő képes állapotban van. Ez az összkútszám kevesebb mint 3 %-a. Ebből 17 db kút van legelőn és zárt kertben, és csak 3 db van szántó hasznosítás alatt.

Szinte hihetetlen és felfoghatatlan, hogy ekkora intenzitással tűnik el eme nemzeti értékünk, kultúrtörténeti emlékünks. Ebből láthatjuk, hogy az EU szabályozása a gémeskutak szempontjából a 24. órában következett be. Ha késik a szabályozás, és országunkban nem gondolnak a gémeskutakra az új uniós rendelet vonatkozásában, akkor a szemünk láttára, mégis észrevétlenül tűnt volna el elődeink hagyatéka, a magyar pusztai táj jellegzetes, markáns tájképi eleme, a gémeskút.

#### 4.5. A felmérés eredményének összértékelése

**5. táblázat.** A felmérés után létezőnek nyilvánított kutak (Kétegyháza, 2011)

| GÉMESKÚT       | DARAB  |
|----------------|--------|
| ÖSSZES         | 762 db |
| „A” KATEGÓRIÁS | 20 db  |
| „B” KATEGÓRIÁS | 30 db  |
| „C” KATEGÓRIÁS | 192 db |
| ÖSSZESEN       | 242 db |



Az 5. táblázatból láthatjuk, hogy összességében az 1950-es évekhez képest, már csak 242 db gémeskút maradt a nyilvántartott 762 db-ból, ami nagyjából azt jelenti, hogy megharmadolódott a számuk. Mindazonáltal, ebből a 242 db-ból, mindösszesen 20 db olyan kút van, ami mind a mai napig használatképes állapotban van, 30 db olyan, amit már nem használnak, és elkezdődött rajtuk a leromlás állapota, továbbá 192 db olyan kút van, melynek csak a kútvája van meg, és esetleg mellette az ágasa. Az „A” és „B” kategóriáknak van még jelentősége tájképi szempontból, viszont a „C” kategóriáknak már nem, hiszen látképi szempontból jelentéktelenek, ennek ellenére számol velük majd a rendszer.

520 db gémeskút pedig végleg eltűnt a magyar pusztáról, az ő emléküket néhány kép, esetleg más alkotás, ritkábban csak emberi emlékezet tartja életben, de a valós régi helyüket csak egy GPS koordináta pár jelzi. Ezekről a gémeskutakról már nemcsak az ország, hanem a felmérés eredményeképpen az Európai Unió is lemondott, végleg kitörlődtek a történelemből, menthetetlenekké koptatta őket az idő, ezek az egykori kutak már nem tudták kivárni az új évezred Európája által nyújtott oltalmat.

A kapott eredményekből azonban mélyebb összefüggések vizsgálatára is lehetőségünk nyílik. A 2. számú függelék alapján  $\chi^2$  próbával szignifikancia vizsgálatot végeztünk.

**Hipotézisem:** *a jelenben is jó állapotú gémeskutak nem azért vannak tökéletes állapotban, mert az azt használó gazdák tájképi szempontból őrizték meg, hanem, mert mind a mai napig az alapvető funkciójukban használják azokat.*

A vizsgálat beigazolta a feltételezésemet, ugyanis szignifikáns összefüggés mutatható ki a jelenleg is működőképes gémeskutak legelőn és zárt kertben található száma között, és a szántó művelési ág alatt található jó kutak száma között, továbbá az összes többi kategória száma, és a művelési ágak között.

1. Annak ellenére, hogy folyamatos a leromlás (növekednek az értékek az „A”-tól a „D”-ig), mégis a jobb állapotú kutak a legelő és zárt kertben találhatók nagyobb számban, így láthatjuk, hogy szignifikáns különbség mutatható ki a legelő és zártkert hasznosítás, és a rajtuk található jobb minőségű gémeskutak között, mint a rosszabb minőségű kutak és a szántó hasznosítás között.
2. Így azok a kutak, melyek „A” kategóriás, mai napig működők, azért maradtak meg jó állapotban az új évezred elejéig, mert használatban vannak. Ezért az új követelmények gondot fognak okozni a gazdálkodók számára, nincsenek felkészülve rá, hiszen nem fordítanak nagy figyelmet a gémeskutak tájképi jelentőségének, csak használják azokat, ezért jó állapotúak. Ha azonban nem fogják használni, akkor ezek a kutak is le fognak romlani. Az eredményből láthatjuk, hogy az információ és a szemléletváltás rendkívül fontos.

#### 4.6. Az eddigi ellenőrzések tapasztalatai

A HMKÁ, és így a gémeskutak ellenőrzései általánosságban a következőkben foglalhatók össze. Az egységes kérelmet (SAPS, TOP-UP, KAT, NATURA 2000, AKG)<sup>5</sup> benyújtó ügyfelek 5 %-át ellenőrzi az MVH. Az ellenőrzésre történő kiválasztás, az IIER-en keresztül, számítógépen történik. A kiválasztás típusa lehet: kockázatos (*k*), véletlenszerű (*r-random*), és direkt (*d*). A

---

<sup>5</sup> SAPS: (Single Area Payment Scheme) egyszerű területalapú támogatás  
TOP-UP: Kiegészítő nemzeti területalapú támogatás, amelynek forrása a magyar költségvetés.  
KAT: kedvezőtlen adottságú területek támogatása  
NATURA 2000: európai jelentőségű madár és élőhely-védelmi területen gazdálkodók támogatása  
AKG: agrár-környezetgazdálkodási támogatás

kiválasztott 5 % ügyfél teljes kérelmének 75 %-át a FÖMI távérzékeléssel ellenőrzi, és a 25 %-át az MVH a helyszínen, bejárással. A FÖMI által végzett 75 %-os ellenőrzésnek az 5 %-át az MVH follow-up-os ellenőrzéssel felüellenőrzi, és ha azt tapasztalja, hogy az 5 % megfelelően lett elvégezve, akkor elfogadja az általuk mért 75 %-ot. Ha egy-egy évnek rossz ellenőrzési tapasztalata születik, akkor a következő évben emelik a kiválasztás rátáját.

Ezen belül HMKÁ-ra a kérelmet benyújtó összes ügyfél 1 %-a van kiválasztva. Azonban az eljárásrendek szerint, ha az ellenőr a területeket járva HMKÁ vonatkozásában nem megfelelést tapasztal (pl. gyomosság, égetés, taposás stb.), akkor meg kell állapítania a meg nem felelést az adott ügyfelek vonatkozásában, függetlenül attól, hogy ki volt-e választva alapvetően ellenőrzésre, vagy sem. Alapból a HMKÁ-ra kiválasztott ügyfelek összes területét kizárólag a helyszínen ellenőrzi az MVH, még akkor is ha eredetileg a FÖMI mér a fizikai blokkban. Ezen belül a tájképi elemekre, és így a gémeskutakra vonatkozó kritérium ellenőrzése azon ügyfelekre terjed ki, akik ki vannak választva HMKÁ-ra, és a területükre gémeskút esik.

-A 2010-es évben a helyszíni ellenőrzések alkalmával, a gémeskutakra vonatkozó kritériumok nem kerültek még ellenőrzésre. Ennek oka: idő biztosítása, hogy a gazdálkodó lakosság fel tudjon készülni az új követelményekre.

-A 2011-es évben már ezen kritériumot is ellenőriztük, a 6. táblázat mutatja az ellenőrzésekkel kapcsolatos adatokat.

**6. táblázat.** A 2011-es év egységes kérelmeinek ellenőrzési irányszámai

|                                                                     |                  |
|---------------------------------------------------------------------|------------------|
| 2011-es összes egységes kérelem Békés megyében (ügyfél)             | <b>16.275 db</b> |
| ebből helyszíni ellenőrzésre kiválasztva                            | <b>815 db</b>    |
| ebből HMKÁ-ra kiválasztva                                           | <b>163 db</b>    |
| ebből azon kérelmezők száma, akiknek a területén gémeskút található | <b>58 db</b>     |
| ebből a meg nem felelések száma                                     | <b>0 db</b>      |

A táblázatból kiolvasható eredmény láttán azt állapíthatjuk meg, hogy az ellenőrzések minden kijelölt gémeskutát a felméréskor talált állapotban tártak fel. Ennek az oka nem abban keresendő, hogy az ügyfelek betartották eme kritériumot, legfőképpen abban, hogy az állapotromlás viszonylag lassú folyamat, amit időben elhúzódva lehet majd megvizsgálni. Az egyébként a mai napig működő kutak állapotát biztosan meg fogják őrizni, legalábbis amíg használják azokat. Mindazonáltal a gémeskutak általában, így a „B” és „C” kategóriába esők olyan anyagból

készültek (ágas és gém: akácfa, káva: akácfa, betongyűrű), melyek sokáig ellenállnak az idő romboló hatásának.

Éppen ezen okokból az állagromlást, és így a meg nem feleléseket később, nagyjából 10 év elteltével lehet majd monitoringozni.

#### 4.7. Javaslatok

Az állapotfelméréssel, valamint az adatok kiértékelése során kapott eredmények alapján, a tudományos diákköri munkám során a következő javaslatokat teszem:

1. Az állapotfelmérés eredményei az MVH tulajdonát képezik. A felmérés költséges volt, viszont ezt a költséget az Európai Unió megtérítette a magyar államnak. Mivel a költségek megtérültek az eredményeket nem lehet értékesíteni, hiszen az kettős finanszírozásnak számítana, amit az unió számos rendelete megtilt. Ennek ellenére az eredményeket, az adatokat további felhasználásra át kellene adni a társhatóságoknak. Mint például a vízügyi igazgatóságoknak, a katasztrófavédelemnek, tűzoltóságnak és az önkormányzatoknak. Ez azért fontos, mert számos kút, vagy annak helye potenciális veszélyforrás. Az általunk „D” kategóriásnak minősített kutak hozzávetőlegesen 85 %-a azért lett „D”-s, mert nincs meg a kávája, viszont a kútgödör (általában fedetlenül) ott van.
2. A szabályozás gyengének számít, ugyanis a gazdálkodóknak a felmérés során kapott állapothoz képest kell megőriznie a területükön található gémeskutakat. Ez az jelenti, hogyha mondjuk „C” kategóriásnak lett felmérve egy kút (például nincs meg a gém, csak az ágas és a káva a gödörrel), akkor ilyen állapotban kell megőriznie a gazdának a kutat. Ennek értelmében, a szabályozás nem törekszik a gémeskutak felújítására (ezt csak megengedi), mindinkább konzerválja a felmérés idején talált állapotokat.  
Javasolnám a jogszabály módosítását úgy, hogy a nyilvántartott „meglévő” gémeskutak vonatkozásában helyreállítási, és folyamatos karbantartási kötelezettsége legyen a gazdálkodóknak, és az ezzel együtt járó költségeket (mint számos más követelmény kapcsán) természetesen vissza lehessen igényelni támogatás formájában az MVH-tól.
3. A vizsgálatom összértékeléséből kiderült, hogy a gazdálkodó lakosság nincs még felkészülve az új szabályozásra, talán információ hiányban is szenvednek. Ennek megoldására javasolnám, hogy a különböző kommunikációs eszközökön keresztül szélesebb körben kellene tájékoztatni a termelőket a megváltozott szabályozásról. Bár a kutak helyei feltüntetésre kerültek a MePAR rendszeren, mégis más úton is informálódniuk kellene az

ügyfeleknek. Sokak mind a mai napig sem tudják, hogy „gémeskút” található az általuk művelt terület(ek)en, továbbá, hogy milyen követelményeknek kell megfelelniük.

Az információ eljuttatásának a legkézenfekvőbb módja a levélben történő értesítés. Ez nem kerülne többlet költségbe a hivatalnak, hiszen egyébként is levelek, határozatok formájában folyamatosan tartja a kapcsolatot az ügyfeleivel az MVH. A feladat csak az lenne, hogy az egyik ilyen hivatalos levelet tartalmazó borítékba bekerülne az általam javasolt értesítő is, esetleg a követelmények ismertetőjével együtt.

4. Végül, de nem utolsó sorban javasolnám a történelmünk által ránk hagyományozott nemzeti értékeink, kultúrtörténeti emlékeink részletes számbavételét és fokozott védelmét. Ennek a kezdeteként született meg ezen tudományos diákköri munkám.

## 5. Összefoglalás

Tudományos diákköri dolgozatom célja, egyik nemzeti értékünk, agrár-kultúrtörténeti emlékünks, a gémeskutak sorsának összefüggése az Európai Unió új agrár-szabályozási formájával, a kölcsönös megfeleltetéssel.

Munkám és dolgozatom elején említést tettem a magyar mezőgazdaság történetéről, az agrárszektorok fejlődéséről, és ezek az ország fekvéséből, adottságából származó összefüggéséről. Így lassan eljutottunk a pásztoroló állattartás meghonosításának egyik alapfeltételéhez, az állatok itathatóságához, és így a gémeskutakhoz. Később végigtekintettem a gémeskutak kialakulásának történetét, a fénykorának eseményeit, bemutatásra került az alapvető funkciójukon kívül, a művészeti, hírközlési, és tájképi funkciójuk is. Áttekintettük a jelenét, és a várható jövőjét az új szabályozás nélkül, és a jövőjét így az új uniós védelmének tükrében. A dolgozat további fejezeteiben részletesen bemutatásra került az Európai Unió agrár-stratégiája, a Közös Agrárpolitika (KAP), ennek a céljai és elemei. Tételeken bemutatásra került az egyik alapvető közösségi agrár-szabályozási rendszer, a kölcsönös megfeleltetés (KM), és ennek elemei, kritériumai. Felvázoltam ezen szabályozási rendszer kialakulását, és jövőbeni bővítését. Egyenként kerültek feltüntetésre a dolgozatban az egyes követelmények részletes leírásai, a Jogszabályban Foglalt Gazdálkodási Követelmények (JFGK), és a Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot (HMKÁ) elemei. Külön kitértem a HMKÁ rendelet 2010. évi módosítására, a tájelemek védelmének bevezetésére, így a szabályozás kibővítésére, és a tudományos dolgozatunk alapjára.

Az anyag és módszer részben részletesen közlésre kerültek a dolgozathoz használt anyagok és a módszerek köre. Ezek egy részt a gémeskutak állapotának ellenőrzéséhez szükséges alapadatbázis létrehozásával függnek össze, mely adatbázist a HMKÁ rendelet értelmében a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal ellenőrei, és így én is végzettem a gémeskutak állapotfelmérésének folyamatával. Az ehhez használt anyagok teljes körét, valamint az állapotfelmérés részletes és teljes körű menetét is itt mutatom be. Az állapotfelmérés során kapott békés megyei eredmények számszerűen kerültek bemutatásra, viszont a kapott eredményeket belső összefüggésük alapján, statisztikai módszerrel szignifikancia vizsgálat alá is vetettem. Ennek módszerét szintén ezen dolgozatrészben, az *1. számú függelék* alapján végeztem.

Az ezt követő fejezetben a munkánk során a következő eredményeket kaptam. Az állapotfelmérés során kiderült, hogy a Békés megyében az 1950-es években nyilvántartott 762 db gémeskútból, 2010-ben 520 db már nem található meg. 222 db gémeskút megrongálódott, illetve romos állapotban lelhető fel a nyilvántartott helyén. Mindösszesen 20 db olyan gémeskút van a

megyében, melyet mind a mai napig használnak, és tökéletes, működőképes állapotban található meg.

Az eredmények belső (szignifikancia) vizsgálata beigazolta a dolgozat elején bemutatott feltételezésemet. Konkrétan összevettem a gémeskutak állapotát azokkal a művelési ágakkal (legelő+zárt kert, szántó), ahol található a kutak. Ennek értelmében szignifikáns összefüggés állapítható meg a gémeskút állapota és a hasznosítás között. Tehát a mai napig jó, működőképes gémeskutak nem azért maradtak meg épp állapotban, mert tájképi szempontból őrizték meg őket a gazdák, hanem azért, mert eredeti funkciójukban, vízkiemelő szerkezetként használják azokat. Így megállapítható, hogy az új szabályozásra nincsenek felkészülve a gazdálkodók, több információra van szükségük.

A dolgozat későbbi részében több javaslatot tettem a felmérés, és a dolgozat által kapott eredmények alapján. Összefoglalva, a felmérés során kapott eredményeket tovább kellene adnia az MVH-nak a társhatóságoknak, önkormányzatoknak, főleg balesetvédelmi szempontok miatt. Javasolnám a szabályozás módosítását, hiszen a rendelet nem írja elő a gémeskutak felújítását, csak a megőrzését, azt is olyan állapotban, ahogy azt az állapotfelmérés detektálta. A szabályozás akkor érné el igazi, látható és kézzel fogható eredményét, ha a kutakra helyreállítási kötelezettséget írna elő, azzal a kitéttel, hogy ennek költségeit visszatérítené a gazdáknak az EU. Továbbá javasoltam, hogy minél több fórumon keresztül, vagy akár levél formájában is tájékoztatni kellene a gazdálkodó lakosságot az új szabályozásról, arról, hogy adott állapotú gémeskút található az általuk művelt terület(ek)en. Végül, de nem utolsó sorban javasoltam, hogy a magyar nemzeti értékeket, kultúrtörténeti emlékeket részletesen számba kellene venni, és védelmük felől intézkedni, mivel sok olyan emlékünks van, ami a szemünk láttára, mégis észrevétlenül tűnik el a magyar tájról, a magyar pusztáról, a magyar történelemből.

## 1. számú függelék

A  $\chi^2$  – próba számítási képlete:

$$\chi^2 = \frac{N \cdot (a \cdot d - b \cdot c)}{(a+b)(c+d)(a+c)(b+d)}$$

## 2. számú függelék

Táblázat a 4. céloim hipotéziséhez:

| GÉMESKÚT KATEGÓRIA                    | MŰVELÉSI ÁG             |             | ÖSSZESEN   |
|---------------------------------------|-------------------------|-------------|------------|
|                                       | legelő és zártkert (db) | szántó (db) |            |
| „A” kategória (működő)                | 17                      | 3           | 20         |
| „B”+„C”+„D” (együtt, mint nem működő) | 409                     | 333         | 742        |
| <b>ÖSSZESEN:</b>                      | <b>426</b>              | <b>336</b>  | <b>762</b> |

$$f = 1$$

$$\chi^2 = \frac{762 \cdot (17 \cdot 333 - 3 \cdot 409)^2}{20 \cdot 742 \cdot 426 \cdot 336} = \frac{762 \cdot (5661 - 1227)^2}{2.124.138.240} = \frac{762 \cdot (4434)^2}{2.124.138.240}$$

$$= \frac{762 \cdot 19.660.356}{2.124.138.240} = \frac{14.981.191.272}{2.124.138.240} = 7,0528$$

$$\chi^2 = \underline{\underline{7,0528}} > \chi^2_{\text{táblázat}} = \underline{\underline{6,635}} \quad p = 0,01 = 1\%$$

## Irodalomjegyzék

- Badics F.: (1906): Petőfi Sándor munkái. Franklin-Társulat, Budapest, 1906. 129-130. p.
- Batie, S. and Sappington, A. G. : (1986): *Cross Compliance as a Soil Conservation Strategy: a Case Study*. American Journal of Agricultural Economics, 68 (5): 880-885. p.
- Bögréné B. G.: (2009): A mindennapi élet részévé válnak. Magyar Mezőgazdaság. 2009. VII./1.: 58-59. p.
- Braun Z.: (2008): Az egységes farmtámogatási rendszer előzményei, bevezetése és ellenőrzése Magyarországon. Szakdolgozat, BGF-KF, Budapest, 2008. 43-44. p.
- Cs. Sebestyén K.: (1934): A magyar gémeskút. Szegedi Füzetek, Szeged, 1934. 11-25. p.
- Cselényi Zs. és Dúl. U. E.: (2010): Kölcsönös megfeleltetés: többet kell teljesíteni a támogatásért. Vágóállat-és Hús Terméktanács Hírlevél. 2010. 52./ 47-51.: 13-16. p.
- Dwyer, J., Baldock, D. and Einschutz, S. : (2000): *Cross-compliance under the Common Agricultural Policy*, London: Institute for European Environmental Policy, 90. p.
- Enyedi Gy.: (1964): A Délkelet-Alföld mezőgazdasági földrajza. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964. 12-18. p.; 99-145. p.
- Fehér Gy.: (1938): Kutak a Körös Kis-Sárrétjén. Ethnographia, Budapest, 1938. II. évfolyam. 175-185. p.
- Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztérium (2008): Egyszeregy a kölcsönös megfeleltetésről. Magyar Mezőgazdaság Kft., Budapest, 2008, 5-6. p.; 10. p.
- Halmi P.: (2001): Az EU Közös Agrárpolitika (CAP) reformjának elméleti alapjai. SZIE GTK Európai Tanulmányok Központja, Gödöllő, 2001. 9. p.
- Harangozó T.: (2008)/a: A szennyvíziszap felhasználása. Magyar Mezőgazdaság. 2008. X./1.: 41. p.
- Harangozó T.: (2008)/b: Védelem a nitrátszennyezés ellen. Magyar Mezőgazdaság. 2008. X./2.: 42-43. p.
- Hudik Z.: (2008)/a: Sertésazonosítás és –nyilvántartás. Magyar Mezőgazdaság. 2008. X./3.: 42-43. p.
- Hudik Z.: (2008)/b: Szarvasmarha ENAR. Magyar Mezőgazdaság. 2008. X./4.: 42-43. p.

- Hudik Z.: (2008)/c: Juh-, kecskeazonosítás, -nyilvántartás. Magyar Mezőgazdaság. 2008. XI./1.: 34-35. p.
- Kovács V.: (2011): Agrárkamrai Hírek. Kölcsönös Megfeleltetés Bővülése 2011-től. 2011. XVII. évf./1.: 4.-5. p.
- Kristensen, I. and Primdahl, J. : (2006): *The Relationship Between Cross Compliance and Agri-environment Schemes*. A Research Paper of the Cross Compliance Network, London, 2006. 4. p.
- Márton A.: (2002): Az Európai unió közös agrárpolitikája. Szaktudás Kiadó, Budapest, 2002. 2-4. p.
- Madarász I.: (2008): Közvetlen és közvetett célok. Magyar Mezőgazdaság. 2008. VII./2.: 42-43. p.
- Magyar Agrárkamara (2009): Mindannyiunk érdeke. Magyar Mezőgazdaság. 2009. VIII./1.: 13. p.
- Magyar Agrárkamara (2010): Érdemes a hibákból tanulni. Agrárium. XX. évf. 2010/8. 4. p.
- MEK: (1999): Ady Endre összes költeménye. MEK elektronikus kiadás, 1999. 20. p.
- Mezőszentgyörgyi D.: (2008)/a: KM: az MgSzH feladatai. Magyar Mezőgazdaság. 2008. VIII./4.: 60-61. p.
- Mezőszentgyörgyi D.: (2008)/b: A kölcsönös megfeleltetés (cross compliance) követelményei az agrárágazatban. Agrárágazat Mezőgazdasági havilap. 2008. XI.: 22. p.
- Rakonczai J.: (2006): A vízből született táj. Az Arad-Békés-térség természeti értékei. Békés Megyei Önkormányzat, 2006. 129-142. p.
- Swales, W. et al.: (2007): *Alliance Environnement. Evulation of the Aplication of Cross Compliance as foreseen under Regulation 1782/2003*. Institute for European Environmental Policy (IEEP), London, 2007. 25-51. p.
- Szabadfalvi J.: (1970): Az extenzív állattenyésztés Magyarországon. Műveltség és Hagyomány, XII., Debrecen, 1970.
- Szabadfalvi J.: (1981): Pásztori jelzések, pusztai híradás Nádudvaron. Ethnographia, Budapest, 1941. XCII. évfolyam. 478-481. p.

- Szendrey Á.: (1941): A magyar nép jelnyelve. Ethnographia, Budapest, 1941. LII. évfolyam. 260-265. p.
- Szerletics Á.: (2008): Kérdések és válaszok az ellenőrzésről. Magyar Mezőgazdaság. 2008. VIII. /3.: 42-43. p.
- Szelekovszky L.: (2005): Közös kultúrtörténeti emlékeink a kunhalmok. Dombegyház Nagyközség Önkormányzata, 2005. 7-8. p.
- Székelyhidi É.: (2011): A kölcsönös megfeleltetés (KM) 2011. évi új előírásai. Mezőgye fórum. 2011. IV.: 4.-5. p.
- Tálas I.: (1936): Itatók és itatás a Kiskúnságon. Népünk és Nyelvünk, Budapest, 1936.
- Térme M.: (2008): KM-kötelezettségek 2011-től. Magyar Mezőgazdaság. 2008. IX./2.: 42-43. p.
- Túri E.: (2010): Gazdálkodói hírek. Kunhegyesi Híradó. 2010. XX. évf. /9.: 7. p.
- Várszegi G.: (2008)/a: A vadon élő madarak védelme. Magyar Mezőgazdaság. 2008. IX./2.: 42-43. p.
- Várszegi G.: (2008)/b: Felszín alatti vizek szennyezés elleni védelme. Magyar Mezőgazdaság. 2008. IX./3.: 44. p.
- Vidékfejlesztési Minisztérium (2011): Gazdálkodói kézikönyv. VM Vidékfejlesztési, Képzési és Szaktanácsadási Intézet, Budapest, 2011. 3-9. p.
- Wilson, R.: (2008): *Law of the Common Agricultural Policy: The Single Payment, Cross Compliance and Enforcement*. Jordans Ltd, London, 2008, p. 10-18.
- Zsemle V.: (2008): KM: az MVH feladatai. Magyar Mezőgazdaság. 2008. VIII. /1.: 34-35. p.
- Hotobági kutak.** <http://karpatmedence.net/targyneprajz/gazdalkodas/226-hortobagi-kutak>
- Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal.**  
<http://www.mvh.gov.hu/portal/MVHPortal/default/mainmenu/azmvhrol/Bemutakozas>  
[http://www.mvh.gov.hu/portal/MVHPortal/default/mainmenu/azmvhrol/KO20090918001\\_alap\\_okirat-2009](http://www.mvh.gov.hu/portal/MVHPortal/default/mainmenu/azmvhrol/KO20090918001_alap_okirat-2009)  
[http://www.mvh.gov.hu/portal/MVHPortal/default/mainmenu/hirek/gemeskutak\\_ellenorzesehez\\_hasz\\_20110623\\_1024541](http://www.mvh.gov.hu/portal/MVHPortal/default/mainmenu/hirek/gemeskutak_ellenorzesehez_hasz_20110623_1024541)

**Mi az egységes területalapú támogatási rendszer (SAPS)?**

[http://www.euvonal.hu/index.php?op=kerdesvalasz\\_reszletes&kerdes\\_valasz\\_id=1507](http://www.euvonal.hu/index.php?op=kerdesvalasz_reszletes&kerdes_valasz_id=1507)

**Vidékfejlesztési Minisztérium.**

<http://www.vm.gov.hu/main.php?folderID=1763&articleID=6709&ctag=articlelist&iid=1>

**2011-ben jelentős bővítés következik be a Kölcsönös Megfeleltetés követelményrendszerében.**

<http://www.agrarhirek.hu/gyakorlat/8459.html>

**JFGK 13. A ragadós száj- és körömfájás bejelentése**

<http://www.kolcsonosmegfeleltetes.hu/K%C3%B6lcs%C3%B6n%C3%B6sMegfeleltet%C3%A9s/JFGK/JFGK13.aspx>

**Magyar Euró érmék.**

<http://ehuro.uw.hu/talcak.html>

**GIS Figyelő.**

[http://gisfigyelo.geocentrum.hu/kisokos/kisokos\\_eov.html](http://gisfigyelo.geocentrum.hu/kisokos/kisokos_eov.html)

## Felhasznált jogszabályok

- **81/2003. (VI. 7.) Korm. rendelet** a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatalról
- **256/2007. (X. 4.) Korm. rendelet** a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatalról
- **322/2007. (XII. 5.) Korm. rendelet** a kölcsönös megfeleltetési szabályok betartását ellenőrző szervekről
- **50/2008. (IV. 24.) FVM rendelet** az egységes területalapú támogatások és egyes vidékfejlesztési támogatások igényléséhez teljesítendő Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot fenntartásához szükséges feltételrendszer valamint az állatok állategységre való átváltási arányának meghatározásáról
- **32/2010. (III.30.) FVM rendelet** az egységes területalapú támogatások és egyes vidékfejlesztési támogatások igényléséhez teljesítendő „Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot” fenntartásához szükséges feltételrendszer, valamint az állatok állategységre való átváltási arányának meghatározásáról szóló 50/2008. (IV. 24.) FVM rendelet módosításáról
- **29/2011. (IV. 22.) VM rendelet** az egységes területalapú támogatások és egyes vidékfejlesztési támogatások igényléséhez teljesítendő „Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot” fenntartásához szükséges feltételrendszer, valamint az állatok állategységre való átváltási arányának meghatározásáról szóló 50/2008. (IV. 24.) FVM rendelet módosításáról
- **A TANÁCS 1782/2003/EK RENDELETE** a közös agrárpolitika keretébe tartozó közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részére meghatározott támogatási rendszerek létrehozásáról, továbbá a 2019/93/EGK, 1452/2001/EK, 1453/2001/EK, 1454/2001/EK, 1868/94/EK, 1251/1999/EK, 1254/1999/EK, 1673/2000/EK, 2358/71/EGK és a 2529/2001/EK rendeletek módosításáról
- **A TANÁCS 73/2009/EK RENDELETE** a közös agrárpolitika keretébe tartozó, mezőgazdasági termelők részére meghatározott közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részére meghatározott egyes támogatási rendszerek létrehozásáról, valamint az 1290/2005/EK, a 247/2006/EK és a 378/2007/EK rendelet módosításáról
- **4/2004. (I. 13.) FVM rendelet** az egyszerűsített területalapú támogatások és a vidékfejlesztési támogatások igényléséhez teljesítendő „Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot”, illetve a „Helyes Gazdálkodási Gyakorlat” feltételrendszerének meghatározásáról
- **81/2009. (VII. 10.) FVM rendelet** a kölcsönös megfeleltetés körébe tartozó ellenőrzések lefolytatásával, valamint a jogkövetkezmények alkalmazásával kapcsolatos szabályokról

## Ábrajegyzék

- **1. ábra.** A gémeskút szerkezete
- **2. ábra.** Gémeskút a pusztában
- **3. ábra.** A gémeskúttal adott jelek (forrás: Kempelen Farkas Digitális Könyvtár)
- **4. ábra.** A legelőn az itatónál a gémeskút helyét felváltó fűrott kút
- **5. ábra.** A tervezett magyar 10 cent eurós
- **6. ábra.** Egy a felméréshez használt FÖMI-s fizikai blokkterkép
- **7. ábra.** THALES Mobilnepper típusú PDA készülék
- **8. ábra.** Nagymértékben károsodott kút
- **9. ábra.** Kerekes kút a zárt kertben
- **10. ábra.** Már károsodott gémeskút
- **11. ábra.** Megrongálódott kútgödör és itató
- **12. ábra.** Működő gémeskút
- **13. ábra.** Gulya itatása a kútnál

## Táblázatjegyzék

- **1. táblázat.** „D” kategóriásnak minősített gémeskutak adatai (Kétegyháza, 2011)
- **2. táblázat.** „C” kategóriásnak minősített gémeskutak adatai (Kétegyháza, 2011)
- **3. táblázat.** „B” kategóriásnak minősített gémeskutak adatai (Kétegyháza, 2011)
- **4. táblázat.** „A” kategóriásnak minősített gémeskutak adatai (Kétegyháza, 2011)
- **5. táblázat.** A felmérés után létezőnek nyilvánított kutak (Kétegyháza, 2011)
- **6. táblázat.** A 2011-es év egységes kérelmeinek ellenőrzési irányszámai

## Köszönetnyilvánítás

A tudományos diákköri dolgozatomhoz, így kísérleti munkám létrejöttéhez nyújtott türelmes, és alapos segítségért elsősorban **Dr. Karácsonyi Péter** főiskolai tanár, intézet igazgató úrnak szeretnék köszönetet mondani. A tanár úr számos kritikája csiszolta folyamatosan a dolgozatot egészen annak elkészültéig. További köszönetet szeretnék mondani **Dr. Barczy Attilának**, aki szintén folyamatos segítséget nyújtott a munka során és annak végeztével, a további feladatok kapcsán.

Továbbá köszönetet szeretnék mondani **Németh Tibor** úrnak, a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal, Békés Megyei Kirendeltség, kirendeltség-vezetőjének, valamint **Tóth János** úrnak, a Békés Megyei Kirendeltség, Helyszíni Ellenőrzési Osztály, osztályvezetőjének. Segítségük nélkül nem tudtam volna az egyetemi konzultációkon részt venni, és így ezen dolgozatot elkészíteni. Szintén szeretnék köszönetet mondani **Gaál Tamás** Igazgató úrnak, aki az MVH Területi Igazgatóságának vezetője. Az engedélye nélkülözhetetlen volt az MVH tulajdonát képező adatok felhasználásához a kutatásom során. Szintén szeretnék köszönetet mondani a **Körös-Maros Nemzeti Park kollégáinak**, akik számos esetben segítettek a munkámat. Ezen kívül minden egyes segítőkész kollégámnak, embernek szeretném megköszönni a segítségért, akiket a kutatásom során felkerestem, és velük konzultáltam.

Végül, de nem utolsó sorban a családomnak és a feleségemnek szeretnék köszönetet mondani a segítségért, és a türelméért.

Ezen tudományos diákköri dolgozatomat pedig a nemrég született lányomnak, **Rákóczi Réka Noéminek** szeretném felajánlani, és ezzel kívánnék neki hosszú, boldog életet, erőben, egészségben!